

PEDAGOGISKA INSTITUTIONEN
GÖTEBORGS UNIVERSITET

BOX 1010 S - 431 26 MÖLNDAL

1981:06

L I N G - projektens enkät 1980

Översiktliga analyser av frågor med fasta
svarsalternativ inom ett riksrepresentativt
sampel

Ulf Christianson Kjell Härnqvist

L I N G 2

Långtidseffekter av utbildning

TILLHÖR REFERENSBIBLIOTEKET
UTLÅNAS EJ

L I N G - projektens enkät 1980

Översiktliga analyser av frågor med fasta
svarsalternativ inom ett riksrepresentativt
sampel

Ulf Christianson Kjell Härnqvist

L I N G 2

Långtidseffekter av utbildning

Förord

Föreliggande rapport fortsätter redovisningen för två större projekt om långtidseffekter av utbildning, vilka bedrivs med anslag från Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond och UHÄ. I rapporten beskrivs svaren på en enkät 1980 från ett representativt urval av personer födda 1948 och första gången undersökta 1961.

Kapitlen 2, 5, 7 och 8 har författats av Kjell Härnqvist, kapitlen 3, 4 och 6 av Ulf Christianson, övriga kapitel gemensamt av de båda författarna. Databearbetningen har genomförts av Jan-Gunnar Tingsell. Elvy Schevenius har skrivit rent text och tabeller, Christianson ritat figurerna.

Innehållsförteckning

Förord

Innehållsförteckning

Tabell- och figurförteckning

Sammanfattning

Summary

Kapitel 1	LING-projektens enkätundersökning och översiktens syfte.....	1	<i>sid 2</i>
Kapitel 2	Utbildning.....	4	
	Inställning till skolan.....	4	
	Skolämnenas betydelse.....	6	<i>sid 7</i>
Kapitel 3	Sysselsättning.....	10	
	Egen sysselsättning.....	10	
	Samboendes sysselsättning.....	15	
	Hushållsarbetets fördelning.....	16	
	Arbetslöshet.....	17	
Kapitel 4	Arbetsförhållanden.....	19	
	Egenskaper hos arbetet.....	20	
	Önskade egenskaper hos arbetet.....	21	
	Gruppjämförelser.....	22	
	Inflytande i arbetet.....	26	
Kapitel 5	Fritidssysselsättningar.....	30	<i>sid 30-</i>
Kapitel 6	Socialt kontaktnät.....	34	
	Fackkunnighet i bekantskapskretsen.....	34	
	Fritidsumgänge.....	37	
Kapitel 7	Tilltro till egen förmåga.....	40	
	Vardagssysslor.....	40	
	Medborgerliga basfärdigheter.....	42	
	Språkliga färdigheter.....	45	
Kapitel 8	Ett exempel på multivariat analys.....	47	
Kapitel 9	Avslutande kommentarer.....	53	

Referenser

Bilagetabeller

Bilagor F

Tabell- och figurförteckning

Tabell 1	Svarande bland femtondefödda uppdelade efter kön och socialgrupp.....	2
Tabell 2	Den procentuella fördelningen av svaren på olika frågor om inställningen till skolan.....	5
Tabell 3	Den procentuella fördelningen av omdömena om olika skolämnens betydelse.....	7
Tabell 4	Den procentuella andelen som besvarat öppna frågor eller följdfrågor om utbildning.....	8
Tabell 5	Antalet angivna svarsalternativ (fasta) på frågan om egen sysselsättning. Uppdelning på kön.....	11
Tabell 6	Huvudsysselsättning. Uppdelning på kön.....	12
Tabell 7	Huvudsysselsättning bland ensamstående respektive samboende. Uppdelning på kön.....	14
Tabell 8	Huvudsysselsättning för den person man sambor med. Uppdelning på kön.....	15
Tabell 9	Hushållsarbete som huvud- eller delsysselsättning. Uppdelning på ensamstående och samboende efter kön (och social hembakgrund)...	16
Tabell 10	Arbetslösheterfarenhet. Uppdelning efter kön och social hembakgrund.....	18
Tabell 11	Egenskaper hos arbetet (fråga 6). Procentuell fördelning mellan svarsalternativen samt medelvärde.....	20
Tabell 12	Önskade egenskaper hos arbetet (fråga 7). Procentuell fördelning mellan svarsalternativen samt medelvärde.....	22
Tabell 13	Egenskaper hos arbetet. Medelvärden efter uppdelning på kön och social hembakgrund.....	23
Tabell 14	Önskade egenskaper hos arbetet. Medelvärde efter uppdelning på kön och social hembakgrund.....	24
Tabell 15	Inflytande i arbetet (fråga 8). Svarsfördelning i procent.....	26
Tabell 16	Inflytande i arbetet. Procentuell andel som uppgivit sig ha inflytande (visst + stort) med uppdelning efter kön och social hembakgrund.....	27
Tabell 17	Inflytande i arbetet. Andelen (%) med stort inflytande i förhållande till samtliga med inflytande (visst + stort) med uppdelning efter kön och social hembakgrund.....	28
Tabell 18	Förekomst och omfattning av olika fritidssysselsättningar.....	31
Tabell 19	Förekomsten av fackkunnighet i bekantskapskretsen.....	37

Tabell 20	Umgänge på ledig tid. Svarsfördelning (%) och medelvärde för olika kategorier.....	37
Tabell 21	Fritidsumgänge. Medelvärden för olika kategorier efter uppdelning på kön och social hembakgrund.....	38
Tabell 22	Den procentuella fördelningen av svaren beträffande olika vardagssysslor.....	40
Tabell 23	Den procentuella fördelningen av svaren på frågan "Vet du vart du skall vända dig om du behöver..."?.....	42
Tabell 24	Den procentuella fördelningen av svaren beträffande språkliga färdigheter.....	45
Tabell 25	Path-koefficienter på .06 och högre.....	48
Tabell 26	Uppdelning av olika bakgrundsvariablers samband med tilltro till färdigheter i engelska.....	50
Figur 1	Path-modell för förklaring av tilltro till färdigheter i engelska. Män.....	52
Figur 2	Path-modell för förklaring av tilltro till färdigheter i engelska. Kvinnor.....	52
Bilagetabell A	Roterade faktorer i fråga 19: Inställning till skolarbetet (varimax)	
Bilagetabell B	Roterade faktorer i fråga 27: Skolämnenas betydelse (varimax)	
Bilagetabell C	Roterade faktorer i fråga 6: Egenskaper hos arbetet (varimax)	
Bilagetabell D	Roterade faktorer i fråga 7: Önskade egenskaper hos arbetet (varimax)	
Bilagetabell E	Roterade faktorer i fråga 8: Inflytande i arbetet (varimax)	
Bilagetabell F	Roterade faktorer i fråga 14: Fritidssysselsättningar (varimax)	
Bilagetabell G	Roterade faktorer i fråga 11: Umgänge på ledig tid (varimax)	
Bilagetabell H1	Roterade faktorer i fråga 9: Vardagssysslor (varimax)	
Bilagetabell H2	Roterade faktorer i fråga 9: Vardagssysslor (direct quartimin, könen var för sig)	
Bilagetabell I1	Roterade faktorer i fråga 28: Medborgerliga basfärdigheter (varimax)	
Bilagetabell I2	Roterade faktorer i fråga 28: Medborgerliga basfärdigheter (direct quartimin, 2 faktorer)	

Bilagetabell J1 Roterade faktorer i fråga 29: Språkfärdigheter (varimax)

Bilagetabell J2 Roterade faktorer i fråga 29: Språkfärdigheter (direct quartimin)

Sammanfattning

LING-projekten är den sammanfattande beteckningen för några projekt som studerar långtidseffekter av utbildning. Som gemensam bas har de den databank som med början 1961 bildats inom det s k individualstatistikprojektet och som omfattar en tiondel av alla svenskar födda 1948. Under våren 1980 gjordes en postenkät till tre delurval inom detta större projekt. Föreliggande rapport redovisar svarsfördelningarna för frågor med fasta svarsalternativ bland deltagare födda den 15 i någon månad 1948, dvs en tredjedel av hela stickprovet och en tiondel av hela årskullen. Svarsfrekvensen inom detta delurval har skattats till 74 % och bortfallet är större bland dem som tillhör den i fråga om skolgång och skolprestationer lägre delen av materialet.

Sex grupper av frågor har behandlats i denna rapport, nämligen sådana som avser utbildning, sysselsättning, arbetsförhållanden, fritidsintressen, socialt kontaktnät och tilltro till egen kompetens. Vid redovisningen har svarsfördelningarna satts i relation till kön och social bakgrund sådan den avspeglas i faderns yrkestillhörighet. Vidare har svaren inom varje huvudfråga faktoranalyserats, vilket ger underlag för att bedöma om svaren i fortsatta analyser kan slås samman till ett mindre antal variabler eller måste behandlas var för sig. Det ges också exempel på multivariat analys av faktorer som bestämmer tilltro till egna språkliga färdigheter.

Den översikt över enkätresultaten som ges i denna rapport syftar närmast till att kontrollera de olika frågornas kvalitet och till att visa de analysmöjligheter som våra data erbjuder. Redan nu har bearbetningarna emellertid också gett intressant belysning av deltagarnas situation i en rad hänseenden som tidigare vanligtvis inte behandlats i liknande undersökningar, t ex det sociala kontaktnätet och tilltron till egen kompetens i förhållande till kön och social bakgrund. Resultaten antyder att vår huvudvariabel, utbildningsnivå kommer att ge kraftiga utslag även för aspekter som ligger relativt långt från skolans direkta innehåll.

Summary

The LING projects is the name of a series of research projects that investigate long term effects of education. They are based on a data bank for longitudinal studies which comprises a ten percent sample of the age cohort born in 1948 and attending Swedish schools in 1961 when the data bank was established. In the spring of 1980 a mail questionnaire was distributed to three subsamples of the original sample. This report gives an account of the response distributions among participants born on the 15th in any month 1948, i e one third of the original sample and one 30th of the age cohort. The response rate in this subsample was estimated to 74 %, somewhat less in the lowest part of the sample as to school attainment.

Six groups of questions have been reported here - such as dealing with education, employment, working conditions, spare time activities, network of social contacts, and confidence in own ability and competence. The responses have been cross-tabulated with sex and socioeconomic background of father. Within each main question the different items have been factoranalyzed in order to assess whether the responses can be reduced to a smaller number of variables or must be treated on item level in the analyses to come. An example is given of a multivariate analysis of confidence in linguistic competence.

The present overview of the questionnaire responses had as its main objectives to check the technical quality of responses and to demonstrate the analytical possibilities of our data. The results, however, already give interesting information regarding the participants' situation in many respects that are not usually covered by similar studies, for instance, the network of social contacts and the confidence in own competence as related to sex and social background. The findings indicate that our main variable, level of education, will predict and explain aspects even relatively far from the direct content of schooling.

Kapitel 1

LING-projektens enkätundersökning och översiktens syfte

LING-projekten är den sammanfattande beteckningen för några projekt som studerar långtidseffekter av utbildning. Som gemensam bas har de den databank som med början 1961 bildats inom det s k individualstatistikprojektet och som omfattar en tiondel av alla svenskar födda 1948. Under våren 1980 gjordes en postenkät till tre delurval inom detta större material. I en senare fas skall intervjuer göras med vissa särskilt utvalda undergrupper.

I LING-projektens första rapport (Christianson & Härnqvist, 1980) gavs en kort presentation av projektens utgångspunkter, deras planering och de tre delmaterialens sammansättning. Rapportens huvuddel ägnades åt en beskrivning av enkätens genomförande och en ingående analys av svarsfrekvenser och bortfall inom det representativa delurval som omfattar samtliga personer födda den 15 i någon månad 1948, dvs utgör en tredjedel av den ursprungliga databanken och en trettiondel av hela årskullen. Enkät svar hade erhållits från 71 % av dem som ingick i delurvalet av femtondefödda. En del av bortfallet orsakades emellertid av att personer avlidit under uppföljningsperioden, flyttat utomlands etc, varför svarsprocenten bland de nåbara snarare kan uppskattas till 74 %. Bland de bakgrundsfaktorer som ställdes i relation till bortfallet visade sig intelligenstestresultat och betygsmedeltal vid 13 års ålder samt utbildning fram till 21 års ålder vara de variabler som hade störst samband med svarsbenägenheten. Dessa variablers kombinerade inflytande speglas exempelvis i det förhållandet att svarsfrekvensen bland nåbara personer som deltagit i högskoleutbildning uppgick till hela 84 %.

I denna andra rapport skall vi redovisa översiktliga analyser av enkätens frågor med fasta svarsalternativ. Syftet är att ge en bred resultatredovisning som samtidigt utgör en kontroll av enkätfrågornas allmänna värde och visar vilka bearbetnings- och analysmöjligheter våra data erbjuder. Det sistnämnda riktar sig främst till tänkbara användare utanför den trängre projektkretsen.

Liksom i bortfallsanalysen har vi använt urvalet av femtondefödda för de nu redovisade bearbetningarna, eftersom detta urval rymmer hela skalan av svarsvariationer i årskullen, låt vara med den grad av snedhet som uppkommit genom svarsbortfall och som analyserats i insamlingsrapporten. Vid bearbetningen har det inkomna materialet av femtondefödda - liksom i bortfallsanalysen - varit uppdelat efter kön och socialgrupp i fyra ungefär lika stora undergrupper (tabell 1). Socialgrupperna har kodats enligt faderns yrke. A-D motsvarar i stort sett socialgrupperna I och II i gängse indelningar, E arbetare och F en liten restgrupp av oklassificerade fall. Skillnaderna mellan dessa undergrupper har visat sig kunna ge intressanta uppslag för fortsatt analys, bl a eftersom skillnaderna mellan socialgrupper också speglar skillnader mellan utbildningsnivåer.

Tabell 1 Svarande bland femtondefödda uppdelade efter kön och socialgrupp

	Socialgrupperna		Samtliga	
	A-D (hög)	E-F (låg)		
Män	688	741	1429	1000
Kvinnor	724	719	1443	1000
Samtliga	1412	1460	2872	2000

Frågorna är valda och utformade utifrån en modell (Härnqvist, 1977) i vilken utbildning är den centrala förklarande variabeln och där övriga variabler endera antas vara uttryck för effekter av denna eller utgör alternativa förklaringsgrunder till iakttagna variationer. I denna översikt över svaren på de fasta frågorna i enkäten kommer vi att redovisa frågorna sammanförda efter innehåll i sex grupper, nämligen sådana som hänför sig till

- o utbildning
- o sysselsättning
- o arbetsförhållanden
- o fritidsintressen
- o socialt kontaktnät och
- o tilltro till egen kompetens.

Översikten omfattar ej de öppna frågorna vilket för vissa av dem beror på att de ännu inte föreligger i databearbetningsbart skick och för andra att det fordras mer preciserade frågeställningar för en meningsfull analys.

Svarsfördelningen för hela delurvalet redovisas genomgående i tabellform medan presentationen av svarsolikheter i samband med kön och social bakgrund varierar. För vissa frågor ges en fullständig redovisning i tabeller medan för andra endast de mest påtagliga svarsolikheterna tas fram i texten. Den detaljerade uppdelningen finns här tillgänglig i datautskriften. Det förekommer också att de svarande har hoppat över enskilda frågor i formuläret. Detta partiella bortfall redovisas i texten, både med avseende på fasta och öppna frågor i enkäten och anges då i procent av antalet svarande på hela enkäten.

För vissa frågor som omfattar ett flertal delaspekter har också faktoranalyser genomförts, närmast som underlag för bedömning om svaren kan grupperas samman till skalor i mer sammanfattande analyser. I texten redovisas endast huvudresultaten medan matriserna för roterade faktorer återges i tabellbilagan till denna rapport.

Kapitel 2

Utbildning

Utbildning behandlas direkt i följande frågor i enkäten:

17. Vilka olika skolor och utbildningar har du gått i efter folkskolan (grundskolan)? (öppen)
18. Har du planer på att börja någon ytterligare utbildning eller fortsätta någon du har påbörjat? (fast+öppen)
19. Hur var det för dig i allmänhet i skolan? (fast)
20. När tyckte du det var bäst i skolan? (öppen)
21. När tyckte du det var sämst i skolan? (öppen)
26. I samhället betraktas vissa människor som framgångsrika medan andra blir betraktade som "utslagna". På vad sätt anser du att skola och utbildning har med detta att göra? (öppen)
27. Vad tycker du att barn och ungdomar skall få lära sig i skolan idag? (fast+öppen)

Dessutom behandlade frågorna 22-25 olika aspekter av studiefinansiering, men dessa frågor redovisas i annat sammanhang (Reuterberg & Svensson, 1981).

Som framgår av ovanstående uppställning var flertalet av utbildningsfrågorna öppna, varför det nu endast är frågorna 19 och 27 som är färdiga för redovisning. Fråga 17 ger tillsammans med de årliga uppgifterna om utbildning från Statistiska Centralbyrån samt högskoleregistrets uppgifter underlag för en sammanfattande indelning av materialet efter genomgången utbildning. Vissa av övriga frågor kommer att utnyttjas först i de analyser av utbildningseffekter som projekten syftar till att ge, och behöver då tolkas och kodas från olika utgångspunkter i olika sammanhang.

Inställning till skolan

Fråga 19 avsåg fem aspekter av skolarbetet som var och en kunde bedömas i en femgradig skala, vars yttervärden angavs som "mycket bra" respektive "illa". Svarsfördelningen för samtliga femtondefödda visas i tabell 2. I frekvenserna ingår ej det

partiella bortfallet på frågan (mellan 1,4 och 3,3 %), ej heller de personer som använt mer än ett svarsalternativ (mellan 5,0 och 10,2 %). I båda hänseendena var det den tredje aspekten - vad lärarna tyckte om dig - som ledde till de största avvikelserna från svarsinstruktionen, vilket väl får tas som ett intressant tecken på osäkerhet inför frågeställningen.

Tabell 2 Den procentuella fördelningen av svaren på olika frågor om inställningen till skolan

	Mycket bra			Illa		Summa %
Vad tyckte du om att gå i skolan?	15	33	41	8	4	100
Vad tyckte du om lärarna?	11	38	45	5	2	100
Vad tyckte lärarna om dig?	9	34	50	5	2	100
Hur gick det för dig att få kamrater?	39	38	19	4	1	100
Hur klarade du av skolarbetet?	11	36	43	8	2	100

Det är en tydlig övervikt för svaren i skalans positiva del och ganska små variationer mellan olika aspekter med undantag för kamratfrågan, där hela 77 % använt de två mest positiva graderna mot mellan 49 och 43 % i övriga aspekter.

På det hela taget är kvinnor mer positiva än män och högre socialgrupper mer positiva än lägre på dessa frågor. Mest påtagligt är det för följande två aspekter.

	Kvinnor		Män	
	A-D	E-F	A-D	E-F
Vad tyckte du om att gå i skolan?	59	51	44	38
Vad tyckte lärarna om dig?	49	46	41	36

I den första frågan är den genomsnittliga "effekten" av kön 14 %¹⁾, av socialgrupp 7 %²⁾; i den andra frågan 9 respektive 4 %. En könsskillnad i denna riktning brukar man i allmänhet finna mellan kvinnliga och manliga elever när det gäller skoltrivsel. Den finns tydligen kvar bland vuxna. Socialgrupps-

$$1) [(59-44) + (51-38)] : 2 = 14$$

$$2) [(59-51) + (44-38)] : 2 = 7$$

skillnaden kan sammanhånga med skillnader i utbildningens längd mellan olika socialgrupper, men detta är en fråga för senare analys.

I faktoranalysen (bilagetabell A) har två faktorer skattats, som tillsammans svarar för 71 % av hela variansen i matrisen. Den första faktorn har höga laddningar för samtliga variabler utom inställningen till kamrater, som i gengäld återfinns i den andra faktorn. De fyra skol- och lärarinriktade frågorna från första faktorn kan med fördel sammanfattas genom en skala för inställning till skolarbetet, medan inställningen till kamraterna får behandlas separat.

Skolämnenas betydelse

Inställningen till olika skolämnen (fråga 27) avser formellt inte de svarandes egna erfarenheter av skolämnen utan är en bedömning av vad barn och ungdomar bör få lära sig idag. Frågan åtföljdes av följande förtydliganden:

Om du tänker tillbaka på de ämnen du hade när du gick i skolan, hur mycket tycker du då att man nu skall få lära sig i dem? Skall de få lära sig dem lika mycket som du, mer än du eller mindre än du fick göra?

Det är sålunda en mycket komplex bedömningssituation man ställts inför. Att döma av det förhållandevis låga partiella bortfallet - mellan 2,4 och 3,9 % utom för andra språk (5,7 %) - har det dock tydligen känts naturligt att ta ställning till frågan.

En närmare analys av dessa omdömen om skolämnen kräver givetvis att de relateras bl a till de svarandes egen utbildning. Översiktligt kan man ändå konstatera att det är mycket nutidsinriktade och pragmatiska kunskapsideal som kommer till uttryck i svaren liksom en tydlig övervikt för ökningarna. Det är egentligen endast religionskunskap som tydligt hamnat på den negativa sidan. Intressant är skillnaden mellan samhällskunskap på ena sidan och de mer traditionella samhällsorienterade ämnena historia och geografi å den andra, liksom matematikens övervikt över de naturvetenskapliga ämnena.

Tabell 3 Den procentuella fördelningen av omdömena om olika skolämnens betydelse

	Mer	Lika mycket	Mindre	Summa %	Mer - mindre
Svenska	49	50	1	100	48
Engelska	54	45	1	100	53
Andra språk	40	51	9	100	31
Religionskunskap	7	51	42	100	-35
Historia	12	70	18	100	- 6
Samhällskunskap	59	40	1	100	58
Geografi	16	79	5	100	11
Matematik	45	53	2	100	43
Fysik	21	72	7	100	14
Kemi	19	73	8	100	11
Biologi	27	70	3	100	24
Hemkunskap	39	54	7	100	32
Teckning	11	72	17	100	- 6
Slöjd	27	66	6	100	21
Musik	23	65	12	100	11
Gymnastik	34	62	4	100	30

Bakom totalerna ligger tydliga könsskillnader i många ämnen, däremot inte så många socialgruppsskillnader. De viktigaste anges i följande tablåer, där procentuppgifterna avser differensen mellan dem som svarat Mer respektive Mindre (sista kolumnen i tabell 3).

	Mer - Mindre	
	Kvinnor	Män
Kvinnor mer positiva/mindre negativa		
Religionskunskap	-27	-46
Musik	18	5
Hemkunskap	38	28
Teckning	- 1	-10
Män mer positiva		
Fysik	6	23
Matematik	36	50
Kemi	4	16
Gymnastik	26	36

Här framträder ett också bland skolelever välkänt könsrollsmönster.

	Mer - Mindre	
	A-D	E-F
Lägre socialgrupper mer positiva		
Matematik	36	49
Svenska	45	52
Engelska	50	57

Här är det de som kommer framför allt från arbetarhem som önskar mera kunskaper åt dagens barn och ungdom och särskilt i de grundläggande kommunikationsämnena - kanske ett uttryck för upplevda brister i den egna utbildningen.

Faktoranalysen (bilagetabell B) gav i detta fall en splittrad bild med sex faktorer med egenvärden* över 1,00 och ytterligare två över 0,75. De två första oroterade faktorerna svarar tillsammans för 32 % av variansen och återstående sex för ytterligare 40 %. Först vid roteringen kom en faktor som sammanfattar inställningen till fysik, kemi, biologi och matematik, här nämnda i ordning efter laddningarnas storlek. Den andra faktorn innehåller vad som förr kallades övningsämnen. De senare faktorerna har bara en eller två höga laddningar. Intressant är dock att se att svenska, matematik och engelska bildar en "teorifaktor", skild från en "språkfaktor" omfattande andra språk och engelska. För de fortsatta analyserna kan man dra den slutsatsen att det endast i mindre utsträckning är meningsfullt att sammanfatta ämnena till faktorpoäng. Däremot kan det vara intressant att jämföra faktorstrukturer mellan undergrupper inom materialet som avgränsats t ex utifrån utbildning eller yrke. (* Jfr noten till bilagetabell A)

Avslutningsvis skall vi redovisa den andel av femtondefödda som lämnat svar på de öppna frågorna om utbildning (tabell 4).

Tabell 4 Den procentuella andelen som besvarat öppna frågor eller följdfrågor om utbildning

17. Genomgången utbildning	91
18. Planerad utbildning	35
20. Bäst i skolan	90
21. Sämst i skolan	86
26. Utbildningens betydelse för framgång och "utslagning"	77
27. Andra ämnen än de uppräknade	23

Det finns alltså åtskillig information att ta vara på i de öppna frågorna om utbildning, och fråga 26 torde också ge underlag för en begreppslig och språklig analys.

Kapitel 3

Sysselsättning

En av de mer centrala aspekterna av vårt problemområde "utbildningseffekter" rör vilken sysselsättning man har och haft efter skolgången och detta utgör också utgångspunkten för enkätens fem första frågor.

1. Vilken sysselsättning har du för närvarande? (fast)
2. Vilken sysselsättning har din maka/make/sammanboende? (fast)
3. Vilket yrke har du? (öppen)
4. Vilka arbeten har du haft? (öppen+fast)
5. Har du varit arbetslös under någon tid? (fast+öppen)

Information om personernas yrke och olika arbeten fordrar öppna frågekonstruktioner i en enkät som vår. I fråga 3 önskade vi endast veta personens yrke medan vi i 4 frågade efter såväl arbetets art som sysselsättningsgrad och tidsintervall - och detta för samtliga arbeten av mer varaktig karaktär. Det partiella bortfallet är också något större på denna fråga - 1,0 % respektive 4,8 % - men ändå beundransvärt litet. Svaren på dessa frågor har i huvudsak kodats utifrån Nordisk Yrkesklassificering (Arbetsmarknadsstyrelsen, 1978). Detta får anses vara det bästa tillgängliga system vilket ger möjlighet för indelningar efter en rad olika utgångspunkter. Någon indelning har dock inte kunnat göras för denna redovisning.

Egen sysselsättning

Frågorna om egen och i förekommande fall sammanboendes sysselsättning rymde åtta fasta svarsalternativ. Flera alternativ kunde anges om man gjorde flera saker samtidigt. Som framgår av tabell 5 har denna möjlighet utnyttjats av var tredje svarande. Skillnaden mellan könen är emellertid stor. Flertalet män har endast angivit ett svarsalternativ, medan hälften av kvinnorna har angivit två eller fler. Detta sammanhänger till stor del med att det nästan enbart är kvinnor som "sköter familjens hushåll" samtidigt med förvärvsarbete (jfr tabell 9).

Tabell 5 Antalet angivna svarsalternativ (fasta) på frågan om egen sysselsättning. Uppdelning på kön

Antalet angivna svarsalternativ	Män	Kvinnor	Totalt
1	85,3	48,3	66,9
2	13,5	45,9	29,6
3	1,2	5,7	3,4
4	-	0,1	0,1
Summa procent	100	100	100

I de flesta fall är det kanske inga större problem att förstå innebörden av ett svar med flera markeringar. T ex kan kombinationen arbetslös och heltidsanställning säkerligen tolkas så att den senare är uttryck för en tidigare sysselsättning och den förra markeringen den som nu gäller. I vissa fall kan det emellertid vara mer svårtolkat som när heltids- eller deltidspanställning förekommer tillsammans med egen företagare, vilket kan innebära både att man är anställd av sitt eget företag och att man har antingen anställningen eller det egna företaget som extrasysselsättning. Problem av detta slag kan lösas endast genom jämförelse direkt i formuläret med andra svar personen avgivit. Detta är dock ett alltför omfattande arbete för den nu gjorda redovisningen.

För att reducera de antydde innehållsliga och logiska problemen något har vi här temporärt skapat en ny variabel "huvudsysselsättning". Utifrån perspektivet "huvudsaklig försörjningskälla" har deltagarna sorterats på olika svarsalternativ varvid dessa har fått följande innebörd:

Anställd på heltid

Hit hör samtliga som gjort markering härför och ej samtidigt angivit barnledighet eller arbetslöshet.

Anställd på deltid

Samtliga med markering som ej samtidigt angivit barnledighet, arbetslöshet eller heltidsanställning.

Egen företagare

Samtliga vars ställning i förvärvslivet entydigt angivits som egna företagare dvs de har ej samtidigt angivit barnledighet, arbetslöshet eller någon form av anställning.

Studerande

I denna kategori återfinns endast de som uppgivit studier som enda sysselsättning från vilken de kan få formell försörjning, dvs studielån eller liknande - en studerande hemmafru räknas här som studerande.

Arbetslös

Samtliga med markering som ej samtidigt angivit barnledighet.

Sjukledig

Här ryms endast personer med sjukledighet som enda sysselsättning vilken kan ge formell försörjning. Den enda ytterligare markering som här kan förekomma är för hushållsskötsel.

Barnledig

Samtliga med markering härför. Således även om de samtidigt angivit någon sysselsättning från vilken de kan antas vara lediga.

Sköter familjens hushåll

Denna kategori rymmer endast "rena" hemmafruar

Denna indelning döljer en del av informationen i svaren. Bl a framgår alltså inte vilken sysselsättning man är barnledig från eller om man f n är sjuk från någon sysselsättning och inte heller om man är anställd (av sig själv eller andra) och samtidigt egen företagare. Frågor kring detta kan givetvis besvaras men först efter en speciell bearbetning. En sådan bearbetning avseende delfrågan om hushållsarbete presenteras senare i kapitlet.

Tabell 6 Huvudsysselsättning. Uppdelning på kön

	Män	Kvinnor	Totalt
Anställd på heltid	82,7	31,4	57,0
Anställd på deltid	3,6	38,5	21,1
Egen företagare	9,6	2,7	6,2
Studerande	1,6	4,7	3,1
Arbetslös	1,1	0,6	0,8
Sjukledig	0,3	0,3	0,3
Barnledig	1,1	7,7	4,4
Sköter familjens hushåll	-	14,1	7,1
Summa procent	100	100	100

Samtliga som besvarat formuläret har också besvarat denna fråga. Det övervägande flertalet (84 %) förvärvsarbetar i någon omfattning - nästan samtliga män (96 %) och nästan tre fjärdedelar av kvinnorna (73 %). Den absolut största andelen av männen (83 %) har heltidsanställning, medan deltidsanställning är det vanligaste bland kvinnorna (38 %).

Rätten till "betald" ledighet i samband med barns födelse eller adoption, s k föräldrapenning eller i dagligt tal barnledighet, utnyttjades under insamlingsperioden av något över 4 procent av de svarande. Endast var åttonde var en man, som i två fall av tre kom från hem med högre social ställning. Bland kvinnorna fanns härvidlag inga skillnader beroende på hembakgrund.

Att ha skötsel av hushållet som huvudsysselsättning förekommer endast bland kvinnorna, och vi har således inga hemmamän i materialet. Däremot har vi några män med hushållsarbete som parallellsyssla. Men till detta återkommer vi lite längre fram.

Med utgångspunkt i om man avgivit svar på fråga 2 angående ev samboendes sysselsättning eller inte har de svarande delats in i två grupper - ensamstående och samboende. De samboende uppgår till 82,4 %, något färre bland männen (81,7 % mot 83,1 %). Endast 63,6 % bland de svarande är gifta enligt de uppgifter vi har tillgängliga (Christianson & Härnqvist, 1980). Detta innebär att nästan var femte person (ca 20 %) är samboende utan att vara gift. Samboende (dvs folkbokförda på samma adress) utan att vara gifta var i åldern 30-34 år endast 9,4 % enligt 1975 års folk- och bostadsräkning (Statistisk årsbok, 1979). Om denna skillnad bestäms av vårt bortfall eller om det är tal om en verklig förändring i detta avseende kan vi få en uppfattning om när resultaten presenteras från den senast genomförda folkräkningen.

Tabell 7 Huvudsysselsättning bland ensamstående respektive samboende. Uppdelning på kön

	Kvinnor		Män	
	Ensam	Sambo	Ensam	Sambo
Anställd på heltid	61,6	25,3	85,8	82,0
Anställd på deltid	24,0	41,4	4,2	3,5
Egen företagare	0,8	3,1	4,6	10,7
Studerande	5,8	4,4	2,7	1,4
Arbetslös	2,1	0,3	1,9	0,9
Sjukledig	1,7	-	0,8	0,2
Barnledig	2,9	8,6	-	1,4
Sköter familjens hushåll	1,2	16,8	-	-
Summa procent	100	100	100	100

Som vi kan se i tabell 7 har ensamstående en något annorlunda sysselsättningssituation än samboende. Bland männen är andelen förvärvsarbetande i det närmaste densamma dock med vissa skillnader vad avser formen - bland de ensamstående är andelen egna företagare mindre och andelen heltidsanställda större. Bland kvinnorna har vi emellertid stora skillnader. Andelen samboende kvinnor som förvärvsarbetar är inte bara lägre (differensen är 18 procentenheter), de förvärvsarbetar dessutom i avsevärt mindre omfattning. Andelen deltidsanställda är mycket högre (diff 17) och andelen heltidsanställda mycket lägre (diff 36) bland de samboende.

Studier som huvudsysselsättning är genomgående betydligt vanligare bland kvinnor och bland dem något vanligare bland ensamstående. Då utbildning och studier utgör vårt huvudområde kommer vi att ägna detta betydligt djupare intresse senare och lämnar det därför i detta sammanhang.

Sjukledighet så som den definieras här kan mycket väl vara det samma som sjukpensionering. Endast en mer djupgående genomgång av de enskilda svaren kan ge en mer säker uppfattning härvidlag. Som det nu är förekommer den i mycket liten utsträckning, egentligen endast hos några få personer. Men det kanske ändå bör noteras att samtliga kvinnor är ensamstående medan något mer än hälften av de sjuklediga männen är samboende. Också bland de arbetslösa råder ett likartat förhållande. Ensamstående och ensamstående kvinnor i synnerhet redovisar arbetslös-

het i betydligt större utsträckning än samboende. (Mer om arbetslöshet i anslutning till redovisningen av fråga 5, tabell 10).

Samboendes sysselsättning

Ur fråga 2 erhåller vi också information om sysselsättningen hos den person man sambor med. Uppgift saknas här för 17,6 % av de svarande.

Tabell 8 Huvudsysselsättning för den person man sambor med.
Uppdelning på kön

	Samboende till	
	Män	Kvinnor
Anställd på heltid	27,2	82,9
Anställd på deltid	37,2	2,2
Egen företagare	2,2	11,1
Studerande	4,0	2,1
Arbetslös	0,8	0,6
Sjukledig	0,3	0,1
Barnledig	10,4	1,0
Sköter familjens hushåll	17,9	-
Summa procent	100	100

Jämför vi huvudsysselsättning bland de samboende (tabell 7) könsvis med sysselsättningen för den man sambor med (tabell 8) finner vi i allmänhet inga större skillnader trots att kvinnorna i materialet i genomsnitt är två år yngre än männen när de gifter sig (Christianson & Härnqvist, 1980). Dock är de samboende männen kvinnor barnlediga eller hemmafruar i större och förvärvsarbetar i mindre utsträckning (diff ca 3 procentenheter i båda riktningarna).

En del hypotesgenererade skillnader uppträder emellertid om man också tar hänsyn till deltagarnas sociala hembakgrund. Och här kanske ålderskillnaden samverkar på ett sätt som vi inte kan kontrollera. Så har vi t ex funnit att sambo till kvinnor från lägre skikt är heltidsanställda i större och deltidanställda i mindre utsträckning än samboende män som själva kommer ur dessa skikt (diff 2). Vidare att de kvinnor som sambor med männen från högre socialt skikt är barnlediga

eller sköter hushållet i större och förvärvsarbetar i mindre utsträckning än de samboende kvinnor som själva kommer ur dessa skikt (diff 5). Det är här också skillnader i förvärvs- arbetets omfattning: fler är nämligen heltidsanställda (diff 3) och således betydligt färre deltidsanställda (diff 7). Dessa förhållanden kan bl a ha samband med skillnader i utbildningens nivå och inriktning.

Hushållsarbetets_fördelning

Huvuddelen av de skillnader mellan män och kvinnor och mellan kvinnorna inbördes som hittills har framkommit har påtagligt samband med mäns och kvinnors traditionella roller. En av de mer centrala sysselsättningarna där eventuella förändringar kan förväntas ge utslag i yngre generationer utgörs av deltagande i skötseln av hemmet. Utifrån de uppgifter vi har i frågorna om egen och eventuell samboendes sysselsättning har uppgifter om vem som sköter hushållet tagits fram och presenteras i tabell 9.

Tabell 9 Hushållsarbete som huvud- eller delsysselsättning.
Uppdelning på ensamstående och samboende efter kön
(och social hembakgrund)

	Män	Kvinnor		Tot
		Social hembakgrund hög	låg	
Ensamstående				
Huvudsysselsättning	-	0,8	1,8	1,2
Delsysselsättning	1,2	21,7	36,3	28,5
Ingen uppgift	98,8	77,5	61,9	70,2
Summa procent	100	100	100	100
Samboende				
Huvudsysselsättning	-	14,5	18,7	16,7
med hjälp av sambon	-	-	0,2	0,1
Delsysselsättning	0,8	39,2	42,2	40,8
Delsyssla för båda	7,2	14,2	11,4	12,8
Huvudsyssla för sambon	17,9	-	-	-
Delsyssla för sambon	16,4	-	0,2	0,1
Ingen uppgift	57,8	32,1	27,2	29,6
Summa procent	100	100	100	100

Det helt genomgående intrycket är att det nästan uteslutande är kvinnorna som sköter hushållet. Bland de samboende männen är det endast 8 % som uppger att de själva deltar i skötseln av hemmet och de allra flesta gör det då tillsammans med sin samboende. Av de samboende kvinnorna är det däremot hela 70 procent som sköter hushållet, 57 procent helt själva och resterande 13 procent får hjälp av sin samboende.

En del intressanta skillnader är kopplade till social bakgrund. Samboende kvinnor ur högre skikt uppger sig sköta hushållet i betydligt mindre utsträckning än de ur lägre (diff 7) medan de å andra sidan i större utsträckning uppger sig ha hjälp av sin samboende (diff 3). Också bland de samboende männen har vi en liten skillnad, 8,7 % av männen från högre skikt mot 7,3 % av de från lägre. Detta kan då jämföras med vad de samboende kvinnorna uppger för sina män. 14,2 % och 11,4 % av männen samboende med kvinnor med högre respektive lägre social hembakgrund sköter hushållet. Detta kan eventuellt tolkas så att kvinnorna är mer benägna att tillgodoräkna också mindre aktivt deltagande eller andra göromål än männen. Skillnaderna mellan kvinnorna beroende på social bakgrund kan också tolkas som uttryck för skillnader i ideologi bland annat sammanhängande med att kvinnor ur högre skikt i genomsnitt har mer utbildning.

Att det är stora skillnader mellan könen inte bara avseende deltagande i hushållsarbetet utan också i uppfattningen av det återspeglas inte bara i nyss nämnda förhållanden. Andelen kvinnor med hushållsarbete som huvudsysselsättning är i stort densamma antingen det är män som uppger det för den samboendes del eller kvinnor som uppger det för egen (17,9 % respektive 16,8 %). Andelen samboende för vilka vi saknar uppgift om vem som sköter hushållet är däremot mycket större bland männen än bland kvinnorna (jfr tabell 9).

Arbetslöshet

Som framgick av tabell 6 uppgick arbetslösheten bland de svarande till 0,6 % för männen och 1,1 % för kvinnorna. Enligt AKU's (1980) skattningar över första kvartalet 1980 för personer, 25-34 år gamla, var 1,7 % av männen och 1,9 % av kvinnorna

arbetslösa. Vi har här förhållandevis stora skillnader vilket möjligen antyder att arbetslöshet är en omständighet som påtagligt minskar en persons intresse att delta i samhällsstyrd forskning som objekt och därmed leder till svarsbortfall.

Erfarenheter av arbetslöshet behandlades speciellt i fråga 5 där vi önskade information även om eventuell tidigare arbetslöshet och dess sammanlagda omfattning. Denna fråga har besvarats av nästan samtliga män (99,3 %) och övervägande flertalet av kvinnorna (96,7 %). Totalt är det 23,5 % som uppger sig ha varit arbetslösa och i genomsnitt har man varit det i sammanlagt något mer än ett halvår (6,6 mån).

En del intressanta skillnader i arbetslöshet uppträder vid en uppdelning efter både kön och social hembakgrund (tabell 10). Närmare var tredje man från lägre skiktet anger att han varit arbetslös under någon tid, medan detta anges av (i runda tal) endast var femte man eller kvinna från högre skikt. Kvinnorna från lägre skikt redovisar inte arbetslöshet i så stor utsträckning som männen. I gengäld varar deras arbetslöshet i genomsnitt betydligt längre tid. Betraktar vi den genomsnittliga tiden i arbetslöshet inom respektive grupp som ett mått på arbetslöshetens storlek finner vi att den i stort är densamma för män och kvinnor ur högre skikt medan den är avsevärt högre bland dem från lägre skikt, speciellt kvinnorna.

Tabell 10 Arbetslöshetserfarenhet. Uppdelning efter kön och social hembakgrund

	Hög social hembakgrund		Låg social hembakgrund	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
Andelen som någon gång varit arbetslösa (%)	22,0	18,5	29,2	23,6
Genomsnittligt antal månader i arbetslöshet bland de arbetslösa	5,5	5,8	5,8	9,4
Genomsnittligt antal månader i arbetslöshet bland samtliga	1,2	1,1	1,7	2,2

Kapitel 4

Arbetsförhållanden

Förhållanden i arbetet och på arbetsplatsen utgör ett arbetslivssociologiskt område av tämligen hög aktualitet. I några av frågorna söker vi oss (ödmjukt) in i detta för oss nya område. Två av frågorna (nr 6 och 7) har vi själva konstruerat efter ett tämligen omfattande förarbete (Christianson & Härnqvist, 1980) och den tredje frågan (nr 8) ansluter mycket nära till en av frågorna i SCB's Undersökning av levnadsförhållanden (ULF).

Här följer några saker som kan känneteckna ens arbete. Hur är det på ditt arbete och hur tycker du att ett arbete skall vara?

6. Är det så här på ditt nuvarande eller senaste arbete? (fast)

7. Är det viktigt för dig att arbetet är så här? (fast)

8. Vilken grad av inflytande anser du att du personligen har/hade på följande frågor i samband med ditt nuvarande eller senaste arbete?

Aspekter av området ryms också i en del övriga frågor, t ex fråga 11, delfråga 5 rörande i vilken utsträckning man umgås med sina arbetskamrater, eller fråga 14, delfråga 8 om hur stor del av sin fritid man använder till förberedelser av sitt arbete.

I frågorna 6 och 7 skulle man ta ställning till tio påståenden om sådant som kan känneteckna ens arbete. Det rörde sig om samma påstående i båda frågorna men ställningstagandet skulle göras utifrån två olika förutsättningar. Den ena att beskriva sitt nuvarande eller senaste arbete (nr 6), den andra att beskriva sin uppfattning om hur ett arbete skall vara (nr 7).

Flertalet påståenden eller delfrågor utgör, i olika kombinationer, beskrivningar av mer allmänna egenskaper hos arbetet såsom rutinmässighet eller karriärinriktning. Andra beskriver mer specifika aspekter som t ex graden av fysiskt krävande moment. Det finns också vissa skillnader mellan delfrågorna vad avser subjektiv - objektiv referens hos svaret.

Att döma av skillnaderna i svarsfrekvens har de olika påståendena varit olika svåra att ta ställning till. Bortfallet är i genomsnitt något högre på fråga 7 - 6,6 % respektive 4,6 %, medan bortfallets variation mellan delfrågorna i stort är densamma för båda frågorna (nr 6: 3,1-6,3 %; nr 7: 5,3-8,1 %). Det är i det närmaste samma ordning mellan delfrågorna härvidlag varför vi kan tolka resultatet så att fråga 7 är något svårare än fråga 6 oberoende av delfråga. Lättast att ta ställning till har delfråga C varit och svårast delfråga I.

Egenskaper hos arbetet

I tabell 11 presenteras svarens fördelning på fråga 6. Vi kan där se att fördelningen är relativt jämn mellan de olika svarsalternativen i flertalet av delfrågorna. Undantagen utgörs av delfrågorna C, E och H vilka har en övervikt av Ja-svar, vilket kan hänga samman med att de i större utsträckning än övriga har en mer subjektiv karaktär.

Tabell 11 Egenskaper hos arbetet (fråga 6). Procentuell fördelning mellan svarsalternativen samt medelvärde

	Ja	Delvis	Nej	Medelvärde
A Arbetsuppgifterna är för det mesta desamma	29	44	28	1,99
B Arbetsuppgifterna är klart angivna	29	44	27	1,98
C Man bestämmer själv hur arbetsuppgifterna skall utföras	52	39	8	1,56
D Man utför arbetsuppgifterna tillsammans med andra	35	49	16	1,82
E Arbetet ger en nya kunskaper	59	32	9	1,50
F Arbetet kräver att man utnyttjar sin fysiska styrka och rörlighet	29	26	45	2,16
G Man slipper tänka på arbetsuppgifterna på sin lediga tid	43	24	34	1,91
H Man slipper oroa sig för att bli utan arbete	66	16	19	1,53
I Arbetet ger möjlighet till anställning med mer inflytande	32	28	40	2,08
J Arbetet ger möjlighet till anställning med högre inkomst	36	23	41	2,04

Vid medelvärdesberäkningen har delsvaren givits följande poäng Ja=1, Delvis=2, Nej=3.

Denna fråga blir givetvis riktigt intressant först vid jämförelser mellan personer med olika utbildnings- och yrkesnivåer, och en allmän redovisning kan te sig något meningslös. Den är dock nödvändig som jämförelse både till eventuella uppdelningar på undergrupper och till svaren på nästa fråga (nr 7). Vid en sammanfattande beskrivning uppstår här svårigheter med tolkningen av det mittersta svarsalternativet - delvis. Beroende på vad man vill framhäva kan detta ibland föras till ena, ibland till andra sidan. Vi undviker det därför och utgår i fortsättningen från det svarsalternativ som bäst motsvarar det önskade förhållandet (fråga 7).

Det är nästan var tredje som uppger sig ha enformiga arbetsuppgifter (A) och lika många att dessa är entydigt angivna (B). Det är inte mer än varannan som själv bestämmer hur arbetsuppgifterna skall utföras (C).

I gengäld (?) slipper hela två tredjedelar oroa sig för att mista jobbet (H) och nästan varannan kan lägga jobbet helt åt sidan när arbetsdagen är slut (G).

Något mer än var tredje utför merparten av sitt arbete tillsammans med andra (D) och nästan lika många har huvudsakligen fysiskt krävande arbetsuppgifter (F). Nästan två tredjedelar uppger sig ha ett arbete som ger nya kunskaper (E), medan endast var tredje kan avancera till mer inflytelserik respektive inkomstbringande anställning (I och J).

Önskade egenskaper hos arbetet

När det gäller vad som är viktiga (eller varför inte eftersträvaransvärda) egenskaper hos arbetet är det några saker man är speciellt enig om (tabell 12). Trygghet i anställningen och lärariska arbetsuppgifter (E och H) önskas av närmare 90 %. Självständighet i det egna arbetet (C) anses viktigt av 80 % och att arbetsuppgifterna varierar (A) av närmare 70 %.

Tabell 12 Önskade egenskaper hos arbetet (fråga 7). Procentuell fördelning mellan svarsalternativen samt medelvärde

	Ja	Det spelar ingen roll	Nej	Medelvärde
A Arbetsuppgifterna är för det mesta desamma	11	21	68	2,56
B Arbetsuppgifterna är klart angivna	33	22	45	2,12
C Man bestämmer själv hur arbetsuppgifterna skall utföras	79	15	6	1,27
D Man utför arbetsuppgifterna tillsammans med andra	52	35	14	1,62
E Arbetet ger en nya kunskaper	89	7	4	1,15
F Arbetet kräver att man utnyttjar sin fysiska styrka och rörlighet	27	37	35	2,08
G Man slipper tänka på arbetsuppgifterna på sin lediga tid	59	21	20	1,61
H Man slipper oroa sig för att bli utan arbete	87	7	6	1,19
I Arbetet ger möjlighet till anställning med mer inflytande	48	32	20	1,71
J Arbetet ger möjlighet till anställning med högre inkomst	50	30	19	1,69

I motsättning till detta är det hela 60 % som menar att det är viktigt att arbetsuppgifterna inte är sådana att man måste tänka på dem också utanför arbetet och endast 33 % önskar väldefinierade (B) arbetsuppgifter. Något över hälften tycker också det är viktigt att man arbetar tillsammans med andra (D).

Automationen av produktionsindustrin synes ideologiskt väl förberedd. Det är över 70 % som inte tycker att arbetet behöver innehålla några egentligt fysiska arbetsmoment (F).

Gruppjämförelser

De egenskaper man uppger utmärkande för sitt arbete, liksom hur man önskar att arbetet skall vara, torde vara en tämligen direkt återspeglning av de erfarenheter man faktiskt har från deltagande i arbetslivet. Som vi såg i föregående kapitel är det relativt stora skillnader mellan män och kvinnor härvidlag - skillnader som vi alltså borde återfinna också i dessa frågor.

I tabellerna 13 och 14 redovisas sådana jämförelser utifrån medelvärdena för män och kvinnor uppdelade efter social hembakgrund. Låga medelvärden motsvarar en hög andel ja-svar, höga en hög andel nej-svar.

Tabell 13 Egenskaper hos arbetet. Medelvärden efter uppdelning på kön och social hembakgrund.

	Hög social hembakgrund		Låg social hembakgrund	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
A Arbetsuppgifterna är för det mesta desamma	2,24	1,98	2,05	1,73
B Arbetsuppgifterna är klart angivna	2,12	1,99	1,97	1,86
C Man bestämmer själv hur arbetsuppgifterna skall utföras	1,38	1,64	1,51	1,71
D Man utför arbetsuppgifterna tillsammans med andra	1,82	1,81	1,80	1,84
E Arbetet ger en nya kunskaper	1,39	1,47	1,53	1,63
F Arbetet kräver att man utnyttjar sin fysiska styrka och rörlighet	2,29	2,23	2,00	2,14
G Man slipper tänka på arbetsuppgifterna på sin lediga tid	2,16	1,96	1,79	1,73
H Man slipper oroa sig för att bli utan arbete	1,58	1,42	1,66	1,45
I Arbetet ger möjlighet till anställning med mer inflytande	1,83	2,14	2,07	2,26
J Arbetet ger möjlighet till anställning med högre inkomst	1,81	2,12	2,01	2,24

Här framgår att det är kvinnorna och speciellt de med låg social hembakgrund som i den största utsträckningen har "enformiga" arbetsuppgifter (A, B) utan inflytande över deras utförande (C). Deras arbeten ger dessutom kunskaper (G) och möjlighet till inflytande och högre inkomst (I, J) i minst utsträckning. Å andra sidan uppfattar de sina arbeten som mer trygga (H) och mindre inkräktande på fritiden (G).

För männen i allmänhet och de från hem i högre skikt i synnerhet gäller det rakt motsatta i dessa avseenden.

Arbeten som kräver att man utnyttjar sin fysiska styrka och rörlighet är mycket vanligare bland personer med låg social hembakgrund och där alldeles särskilt bland männen. Det tycks som om man arbetar tillsammans med andra i lika stor utsträckning. Men som följer av de tidigare redovisade skillnaderna i sysselsättning måste innebörden härav variera kraftigt.

De egenskaper männen med hög social hembakgrund redovisat för sina arbeten brukar ofta betraktas som de mest eftersträfvansvärda. Medan det omvända gäller för de egenskaper som kvinnorna ur lägre skikt redovisat. I allmänhet är det också sådana egenskaper som framhölls som önskvärda respektive icke önskvärda i svaren på fråga 7 (tabell 12).

Tabell 14 Önskade egenskaper hos arbetet. Medelvärde efter uppdelning på kön och social hembakgrund

	Hög social hembakgrund		Låg social hembakgrund	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
A Arbetsuppgifterna är för det mesta desamma	2,66	2,55	2,57	2,47
B Arbetsuppgifterna är klart angivna	2,24	2,11	2,11	2,02
C Man bestämmer själv hur arbetsuppgifterna skall utföras	1,18	1,26	1,27	1,37
D Man utför arbetsuppgifterna tillsammans med andra	1,64	1,55	1,67	1,63
E Arbetet ger en nya kunskaper	1,12	1,10	1,19	1,18
F Arbetet kräver att man utnyttjar sin fysiska styrka och rörlighet	2,12	2,13	2,00	2,08
G Man slipper tänka på arbetsuppgifterna på sin lediga tid	1,77	1,65	1,59	1,45
H Man slipper oroa sig för att bli utan arbete	1,23	1,13	1,25	1,14
I Arbetet ger möjlighet till anställning med mer inflytande	1,61	1,69	1,74	1,83
J Arbetet ger möjlighet till anställning med högre inkomst	1,61	1,71	1,65	1,81

Av beskrivningen från den aktuella arbetssituationen kan vi förstå att män och speciellt de från högre skikt inte har fullt så mycket kvar att önska som kvinnor och då speciellt de från lägre skikt. Alla önskar emellertid mer av det "goda" och mindre av det "onda". Variationen mellan de olika grupperna är dock betydligt lägre här än i föregående fråga.

Faktoranalyserna för dessa båda frågor om arbetsförhållanden (bilagetabellerna C och D) gav med vårt kriterium på lägsta egen förklarad varians (0,75) följande resultat. För fråga 6 angående rådande förhållanden erhöles fem faktorer vilka tillsammans förklarar 73 % av den totala variansen. En faktor med delfrågorna kring arbetsuppgifternas variation samt deras innehållsliga och tidsmässiga avgränsning (A, B och G) och en faktor med delfrågorna om möjligheterna till avancemang i arbetet (I och J). Delfrågan om det kunskapsmässiga utbytet av arbetet (E) är negativt laddad i den första och positivt i den andra av dessa faktorer. Också delfrågorna om arbetet är fysiskt krävande och om man utför det tillsammans med andra (D och F) bildar en faktor medan de återstående delfrågorna (C och H) bildar egna faktorer.

I frågan om önskade egenskaper hos arbetet (nr 7) har vi påtagliga tendenser i svaren åt ena eller andra hållet och svarsvariansen är betydligt lägre. Vi får här också hela fyra delfrågor (C-F) vilka framträder som de fyra sista faktorerna av de sju som analysen här gav (84 %). Övriga delfrågor grupperar sig på följande sätt: 1, möjligheten till avancemang (I och J) 2, arbetsuppgifternas variation och innehållsliga avgränsning (A och B) och 3, oro för arbetslöshet och arbetsuppgifternas tidsmässiga avgränsning (H och G). Huruvida dessa senare resultat sammanhänger med innehållsliga skillnader eller mer med delfrågornas likartade utformning får framtida, mer djupgående analyser utvisa.

Analysen ger stöd för separat behandling av flertalet delfrågor. Endast de båda första (A och B) och sista (I och J) kan slås samman. Men då endast i allmänna sammanhang. Som vi sett tidigare finns här innehållsligt intressanta skillnader både i samband med kön och social hembakgrund också mellan delfrågorna i dessa par.

Inflytande i arbetet

Några av delfrågorna i de just behandlade frågorna (6 och 7) berör det så aktuella området inflytande i arbetet. Speciellt gäller det delfrågorna B, C och I. Inflytande i arbetet är det genomgående temat för hela fråga 8 vars svarsbild vi nu skall redovisa (tabell 15).

Tabell 15 Inflytande i arbetet (fråga 8). Svarsfördelning i procent

	Grad av inflytande			Frågan ej aktuell	Summa %
	Inget alls	Visst	Stort		
Val av arbetsuppgifter	19	47	25	9	100
Planeringen av ditt arbete	7	32	58	3	100
Ditt eget arbetstempo	5	33	59	3	100
Förläggningen av din arbetstid	34	38	23	5	100
Förläggningen av dina raster	23	36	34	7	100
Förläggningen av din semester	15	41	39	5	100
Val av arbetskamrater	48	30	9	13	100
Tillsättandet av din närmaste chef	58	16	3	23	100

Bortfallet inom själva frågan varierar mellan 3,1 och 3,9 %, och som tidigare ingår dessa ej i basen för beräkningen av svarens fördelning.

Den grad av inflytande man anser sig ha varierar starkt beroende på delaspekt. Inflytandet är störst i frågor som rör själva arbetet och minst i frågor som rör den sociala organisationen. Hela 90 % anser sig ha inflytande över sitt eget arbetstempo och lika många över sin arbetsplanering, medan endast ca 40 % har inflytande över vilka de arbetar tillsammans med och 20 % över vem som blir deras närmaste chef.

Innebörden av svaret "frågan ej aktuell" är inte helt entydig. Ursprungligen avsåg den att lösa problemen för dem som inte hade någon närmaste chef eller några arbetskamrater. Svaret kan emellertid också tolkas som ett förstärkt uttryck för att man överhuvud inte har något inflytande. De relativt höga frekvenserna tycker vi talar för denna tolkning, men problemet kan

inte lösas fullständigt utan kontroll mot det arbete svaret refererar till (fråga 3 och 4). Det är t ex endast 5 % som ej besvarat fråga 4 om olika arbeten, vilket kan jämföras med bortfallet här (3 %) och de 9 % som menar att det inte är eller var aktuellt för dem med något val av arbetsuppgifter.

Ett sätt att gå runt problemet är att bara räkna den andel som uppger att de har inflytande (visst + stort). Detta har vi gjort i tabellerna 16 och 17, där vi också gjort en uppdelning efter kön och social hembakgrund.

Det är genomgående så att män med hög hembakgrund uppger sig ha inflytande (visst + stort) i störst utsträckning och kvinnorna med låg hembakgrund i lägst utsträckning. Och dessa skillnader markeras ytterligare om man ser på andelen med stort inflytande relativt samtliga med inflytande (tabell 17). Nästan genomgående går tendensen i samma riktning som tidigare.

Tabell 16 Inflytande i arbetet. Procentuell andel som uppgett sig ha inflytande (visst + stort) med uppdelning efter kön och social hembakgrund

	Män		Kvinnor	
	Hög	Låg	Hög	Låg
Val av arbetsuppgifter	80	72	73	62
Planeringen av ditt arbete	94	90	91	85
Ditt eget arbetstempo	93	92	92	88
Förläggningen av din arbetstid	73	57	60	54
Förläggningen av dina raster	78	70	67	64
Förläggningen av din semester	85	84	74	76
Val av arbetskamrater	50	45	35	28
Tillsättandet av din närmaste chef	22	21	16	15

Tabell 17 Inflytande i arbetet. Andelen (%) med stort inflytande i förhållande till samtliga med inflytande (visst + stort) med uppdelning efter kön och social hembakgrund

	Män		Kvinnor	
	Hög	Låg	Hög	Låg
Val av arbetsuppgifter	45	31	33	29
Planeringen av ditt arbete	76	62	62	58
Ditt eget arbetstempo	73	67	60	58
Förläggningen av din arbetstid	42	35	35	39
Förläggningen av dina raster	59	51	40	44
Förläggningen av din semester	55	49	46	42
Val av arbetskamrater	30	24	17	18
Tillsättandet av din närmaste chef	18	19	13	13

För de sista tre aspekterna kan vi notera att skillnaden har ett tydligt samband med kön. Kvinnorna har inflytande över förläggningen av sin semester i mindre utsträckning än männen. Som vi sett tidigare har kvinnorna i allmänhet en annan sysselsättningssituation än männen, vilken i stället för att vara så "fri" som den framstår i tabellform snarare innebär högre krav på anpassning.

När det gäller valet av arbetskamrater och närmaste chef är det kanske mer skillnader i yrkesområde och facklig aktivitet eller tyngd som är avgörande för att det är vanligare bland männen med inflytande härvidlag.

Här ger faktoranalysen (bilagetabell E) tre faktorer vilka tillsammans förklarar 66 % av den totala variansen, den sista med egenvärde just över 1. De olika delfrågorna grupperar sig också på ett enligt vad vi tidigare sett förväntat sätt. De tre första delfrågorna vilka rör bestämmande över den egna arbetsuppgiften bildar en faktor, de tre därpå rörande inflytande över arbets- och arbetsfri tid bildar en och de båda sista delfrågorna om sociala relationer och arbetets organisation bildar en.

Möjligheten till sammanslagning av delfrågorna i olika skalor är här uppenbar och kommer att prövas i kommande analyser.

Inför faktoranalysen har svarsalternativet "frågan ej aktuell" tolkats som ett förstärkt uttryck för brist på inflytande och givits plats på motsatt sida av skalan som stort inflytande.

Kapitel 5

Fritidssysselsättningar

Fritidssysselsättningarna behandlas närmast i följande enkätfrågor:

- 14, Vad gör du på din fritid? (fast)
15. När du läser tidningar och tittar på TV, vad är det då du helst tar del av? (öppen)
16. De aktiviteter som räknades upp tidigare täcker inte allt man kan göra på sin fritid. Vilka andra verksamheter ägnar du dig åt på din fritid? (öppen)

De två öppna frågorna har besvarats av 98 respektive 80 %. I fråga 14 gällde det att själv skatta hur mycket tid den svarande använder till varje angiven aktivitet. Eftersom olika tidsmått kunde väntas vara aktuella för olika aktiviteter - vilket också hade bekräftats av förundersökningarna - angavs olika måttsenheter för olika grupper av aktiviteter på sätt som framgår i tabell 18.

I tabellen anges för varje aktivitet två olika mått:

- o den andel som uppgett att de använder tid för aktiviteten i fråga ("deltar"),
- o medeltal av dessa personers uppgivna tid.

I listan förekommer sysselsättningar över hela skalan - från sådana som nästan alla ägnar rätt mycken tid åt till sådana som mindre än hälften deltar i och därtill med få timmar per år. Tidsuppgifterna är naturligtvis påverkade av vilka måttsenheter som angetts i formuläret. Om man trots denna osäkerhet räknar om alla tider till timmar per vecka finner man att hem och hushåll tar mest tid följt av TV och radio med tillsammans ungefär lika lång tid. Lägst kommer teater och konserter.

Tabell 18 Förekomst och omfattning av olika fritidssysselsättningar

	Procent som "deltar"	Tid i genomsnitt Min/dag
Läser dagstidningar	99	31
Läser veckotidningar	62	14
Lyssnar på radio	95	86
Lyssnar på skivor/band	85	38
		<u>Tim/vecka</u>
Tittar på TV	99	10,4
Sysslar med hem och hushåll	98	18,8
Idrottar, motionerar etc	84	3,6
Förbereder mitt arbete	52	4,6
		<u>Tim/mån</u>
Sysslar med hus och tomt	74	18,3
Går i studiecirkel	36	9,9
Läser skönlitteratur	69	12,8
Läser facklitteratur	69	8,0
		<u>Gånger/år</u>
Går på teater	60	2,5
Går på bio	85	4,7
Går på konsert	39	4,1
Går på idrottsevenemang	64	10,7

Deltagarprocenten för en aktivitet multiplicerad med den genomsnittliga tidsåtgången ger ett mått på hur mycket tid som gruppen i genomsnitt lägger ned på en viss sysselsättning, och summerar man dessa mått för samtliga aktiviteter kan man se hur mycken tid man sammanlagt använt för dem. Uttryckt i timmar per vecka blir dessa tal 49 timmar för männen och 71 timmar för kvinnorna. Skillnaden uppkommer genom posten hem och hushåll, vilket visas i följande tablå.

Beräknat sammanlagt timental per vecka för olika aktiviteter

	Kvinnor		Män	
	A-D	E-F	A-D	E-F
Sysslar med hem och hushåll	28	32	7	8
Övriga aktiviteter	40	43	40	43
Sammanlagt	68	75	47	51

Vid bedömningen av dessa sammanlagda timentals rimlighet får man dels ta hänsyn till att vissa aktiviteter, t ex att lyssna på radio och skivor, ofta förenas med andra sysselsättningar, dels till att en stor del av kvinnorna delar sin tid mellan förvärvsarbete och skötsel av hem (jfr kapitel 3). Först en närmare analys gör det möjligt att tolka vad man lagt in i hem och hushåll som fritidssysselsättning. Trots dessa reservationer måste man konstatera att den gjorda kalkylen inte ger mycken tid över för arbete, sömn eller aktiviteter som inte står i listan, vilket tyder på att man snarare överskattat än underskattat sina fritidsaktiviteter. Men skattningarna ligger heller inte alldeles utanför vad som kan vara rimligt.

Differenser mellan de fyra undergrupperna förekommer i en rad olika hänseenden. I tablån på s. 33 har vi sammanfattat dem som uppträder tämligen regelbundet och med viss styrka. Med M respektive K markeras om manliga respektive kvinnliga deltagare har högst värde. Med H respektive L markeras om högre respektive lägre socialgrupper ligger högst.

Intressant är här att notera hur köns- och socialgruppsdifferenser, under vilka även utbildningsdifferenser döljer sig, grupperar sig samman till fyra olika mönster:

- o MH, där övervikten främst gäller arbetsrelaterade aktiviteter (arbetsförberedelser, facklitteratur);
- o KH, som gäller kulturella aktiviteter (studiecirkel, skönlitteratur, teater);
- o ML med ett mycket kraftigt övertag över övriga grupper när det gäller att gå på idrottsevenemang;
- o KL med mera ospecifika förströelser (veckotidningar, radio, skivor).

Dagstidningar, hem och hushåll, hus och tomt är könsskiljande

men socialgruppsneutrala, konserter socialgruppskiljande men könsneutrala. Det är bara TV och aktiv idrott som inte visar några skillnader.

	Könsskillnader		Socialgruppskillnader	
	Deltar	Tid	Deltar	Tid
Läser dagstidningar		M		
Läser veckotidningar		K	L	L
Lyssnar på radio		K		L
Lyssnar på skivor/band		K		L
Tittar på TV				
Sysslar med hem och hushåll		K		
Idrottar, motionerar etc				
Förbereder mitt arbete	M ¹⁾		H ²⁾	
Sysslar med hus och tomt		M ³⁾		
Går i studiecirkel	K		H	
Läser skönlitteratur	K	K	H	
Läser facklitteratur	M		H	
Går på teater	K		H	
Går på bio		M		H ⁴⁾
Går på konsert			H	
Går på idrottsevenemang	M	M	L	L

1) Huvudsakligen i högre socialgrupper

2) Huvudsakligen bland män

3) Huvudsakligen i lägre socialgrupper

4) Huvudsakligen bland kvinnor

Faktoranalysen (bilagetabell F) gav en mycket splittrad bild. Sex faktorer hade egenvärden över 1,00, ytterligare fem över 0,75. De två första oroterade faktorerna tillsammans förklarade bara 24 % av variansen, och den första oroterade faktorn innehöll ett antal negativa laddningar, ej mindre än sex av sexton. Detta tyder på att det knappast kan bli tal om en allmän aktivitetsfaktor, ej heller särskilt många hopgrupperingar av besläktade sysselsättningar. Detta är i själva verket ett ytterligare tecken på att svaren är rimliga, ty var och en av de svarande har ju endast en begränsad fritid till sitt förfogande och måste alltså välja bland olika sysselsättningar.

Kapitel 6

Socialt kontaktnät

Temat sociala kontakter återkommer på många ställen i enkäten som aspekter av vissa frågeställningar och delfrågor. Beträktade både var för sig och i kombination ger frågorna om utbildning, arbetsförhållanden och fritidssysselsättningar (frågorna 19-21, 1-8 och 12-16) utrymme för studier inom detta område. Främst behandlas det i frågorna 10 och 11 där det utgör den centrala utgångspunkten.

10. Har du bland dina vänner och bekanta någon fack- eller yrkeskunnig som kan hjälpa dig om du någon gång skulle få problem i följande avseenden? (fast)
11. Vilka brukar du träffa och vara tillsammans med på din lediga tid? (fast)

Fackkunnighet i bekantskapskretsen

Förekomsten av fackkunnighet i den egna bekantskapskretsen (10) behandlar kontaktnät ur i första hand ett socialt-ekonomiskt perspektiv men rymmer också andra dimensioner. Frågan har besvarats av nästan samtliga svarande. Det högsta bortfallet (2,8 %) återfinns på en delfråga rörande personliga problem och den lägsta (1,0 %) rörande inkomstdeklaration.

Tillgången på fackkunskap är i allmänhet ganska stor. Är det så att man inte kan en sak själv så har man vanligen någon kompetent person i sin närhet att tillgå. Bäst är förhållandena ur denna synpunkt i sådana avseenden som inkomstdeklaration och krångel med bilen där 14 % respektive 25 % behöver hjälp från utomstående. Sämst är förhållandet vad gäller tandproblem där hela tre fjärdedelar (75 %) uppger sig sakna sådan hjälp på nära håll. Tandläkare är ett förhållandevis ovanligt och mycket specialiserat yrke och tandhygienisterna är dels ännu relativt få och dels är deras verksamhet av profylaktisk karaktär, varför detta resultat inte är särskilt förvånande. Kanske kan resultatet också tolkas så att man i de yngre generationerna inte längre betraktar bomullstussar med sprit, sytrådsöglor och hovtänger som verk samma medel i dessa sammanhang.

Tabell 19 Förekomsten av fackkunnighet i bekantskapskretsen

	Svar			Summa procent
	Ja	Nej	Kan själv	
Sjukdom	43	50	7	100
Tandskada/värk	22	75	3	100
Personliga problem	49	42	9	100
Bilköp	51	29	20	100
Fel eller skada på bil	57	25	18	100
Hårvård	35	47	18	100
Klädsömmad	46	34	20	100
Inkomstdeklaration	47	14	39	100
Byggnadsarbete	54	30	16	100
Installationsarbete i hus	52	36	12	100

Läkaryrket är visserligen också specialiserat på en mycket hög kunskapsnivå men är något mera företrätt än tandläkaryrket. Men detta räcker troligen inte för att förklara den höga andelen (43 %) med någon sjukdomskunnig bland sina bekanta. Sjuksköterskor och möjligen också andra verksamma inom sjukvården får nog räknas till de sakkunniga i dessa sammanhang. Men också andra kan förekomma. Den etablerade medicinen har kritiserats kraftigt under senare år och alternativa riktningar har gjort sig gällande.

Tandläkare och läkare är s k högstatusyrken och rekryteringen till dessa sker huvudsakligen från de högre sociala skikten. Som framgår av nedanstående tablå är det också personer ur de lägre skikten som oftare saknar dessa kompetenser i sin bekantskapskrets. Men vi har också en tydlig skillnad mellan könen. Männens svarar nej i betydligt större utsträckning än kvinnorna. Förutom detta att kompetensen kan finnas på andra nivåer, t ex sjuksköterskor, med företrädesvis kvinnliga utövare kanske detta kan förklaras av att män har en annan inställning till mänsklig vård än kvinnor. Så är det exempelvis fler män som menar sig kunna klara sina personliga problem själva - 11 respektive 7 %.

Det som rör bilar och hus är företrädesvis manliga sysselsättningar av praktiskt hantverksbetonat slag vilket återspeglas tydligt i andelen som uppger sig kunna dessa saker själva.

	Andelen Nej-svar (%)					
	Social hembakgrund			Kön		
	Hög	Låg	Diff	Män	Kvinnor	Diff
Sjukdom	45	55	-10	54	46	8
Tandskada/värk	72	78	- 6	78	72	6
Personliga problem	39	45	- 6	49	35	14

	Andelen (%) "kan själv"			Andelen (%) Nej-svar		
	Män	Kvinnor	Diff	Män	Kvinnor	Diff
Bilköp	36	3	33	26	32	- 6
Fel eller skada på bil	35	1	34	22	28	- 6
Byggnadsarbete	31	2	29	24	36	-12
Installationsarbete i hus	23	1	22	32	40	- 8

Att så många män kan dessa saker själva ökar givetvis tillgången på denna kompetens också för kvinnorna, och skillnaden mellan könen när det gäller behovet av hjälp utifrån har därför reducerats betydligt. Den låga differensen i nej-svar kan kanske också tas som tecken på att man associerar relativt likartade kompetenser till de olika alternativen.

Skillnader som sammanhänger med social hembakgrund är förhållandevis små i dessa manliga sysselsättningar. Störst är den för husarbeten där män ur högre skikt oftare saknar dessa kompetenser bland sina bekanta (diff ca 7 procentenheter).

Också speciellt kvinnliga sysselsättningar finns representerade bland alternativen. Vi tänker då på hårvård och klädsömnad som i likhet med de "manliga" har en ton av praktiskt arbete och hantverk.

	Andelen (%) "kan själv"			Andelen (%) Nej-svar		
	Män	Kvinnor	Diff	Män	Kvinnor	Diff
Hårvård	5	31	-26	56	38	18
Klädsömnad	2	37	-35	44	25	19

Det är klart fler kvinnor än män som själva behärskar dessa områden. Den stora andelen män som inte känner någon (kvinna) med dessa kvalifikationer tyder emellertid på att det är företrädesvis "kvinnlig" hårvård och klädsömnad som avses. Detta att ge hjälp med nackhåren eller att sy in för stora byxor räknar tydligen åtminstone inte männen till kvinnornas fackkompetens.

När det gäller hårvård har vi också skillnader som sammanhänger med social hembakgrund. Kvinnor ur högre skikt saknar kompetensen (nej-svar) bland sina bekanta i större utsträckning än kvinnor ur lägre (diff 7 procentenheter).

Fritidsumgänge

Vilka man umgås med på fritiden (fråga 11) är en frågeställning där kontaktnät behandlas ur ett mer social-psykologiskt perspektiv. De olika kategorier av medmänniskor som finns upptagna bland delfrågorna (tabell 20) befinner sig på olika avstånd, socialt och psykologiskt sett, i förhållande till den svarande. Ibland kan kategorierna emellertid sammanfalla så att det, när tanken koncentreras kring någon speciell människa, kan vara svårt att skilja dem åt. Således kan det vara svårt att skilja medlemmar i den egna familjen från föräldrar och syskon, speciellt för ensamstående, och ens personliga vänner kan ofta vara ens arbetskamrater. Det är också för kategorierna medlemmar i den egna familjen och arbetskamrater vi har det största bortfallet - 8,3 % respektive 5,0, medan övriga ligger mellan 1,1 % och 2,4 %.

Tabell 20 Umgänge på ledig tid. Svarsfördelning (%) och medelvärde för olika kategorier

	Nästan jämt	Då och då			Nästan aldrig	Summa procent	Medelvärde
		Så ofta det går	När det faller sig så	Bara när jag måste			
Medlemmar i den egna familjen	88	8	3	0	1	100	1,2
Föräldrar och syskon	8	53	35	1	3	100	2,4
Andra släktingar	1	12	59	6	22	100	3,4
Personliga vänner	10	57	31	0	2	100	2,3
Arbetskamrater	3	10	52	3	32	100	3,5
Grannar	4	11	51	3	31	100	3,4

(För beräkningen av medelvärde har svarsalternativen givits värden från 1 till 5 i ordning från vänster till höger)

Genom svarsalternativens utformning rymmer resultaten högst påtagligt både en kvantitativ dimension och en kvalitativ. Den kvantitativa synlig i uttrycken "jämt", "då och då" samt "aldrig" och den kvalitativa tydligast i alternativen under "då och då". Vad gäller de mer kvantitativa aspekterna av fritidsumgänget är det föräldrar, syskon och personliga vänner

som man ägnar mest och arbetskamrater och grannar minst del av den tid som återstår, när medlemmar i den egna familjen fått sitt. Ser vi umgänget ur kvalitativ synvinkel erhåller vi ett likartat mönster. Näst medlemmar i den egna familjen är det personliga vänner och föräldrar och syskon man vanligtvis helst träffar, medan släktingar, arbetskamrater och grannar är kategorier man helst inte träffar - kanske rent av undviker att träffa.

Skillnaden mellan dessa båda dimensioner är såpass liten att de här fortsättningsvis får sammanfalla.

Går vi som tidigare något djupare i resultaten finner vi tämligen små men likartade skillnader (tabell 21). Kvinnor har i allmänhet ett något rikligare umgänge än männen, och medan mönstret är detsamma bland männen oavsett social hembakgrund finner vi skillnader mellan kvinnorna. De ur lägre skikt har större umgänge med de närmast anhöriga, övriga släktingar och grannar, medan kvinnor ur högre skikt umgås mer med personliga vänner. Umgänget med arbetskamrater synes vara lika lite förekommande i alla undergrupperna.

Tabell 21 Fritidsumgänge. Medelvärden för olika kategorier efter uppdelning på kön och social hembakgrund

	Män		Kvinnor	
	Hög	Låg	Hög	Låg
Medlemmar i den egna familjen	1,24	1,24	1,15	1,10
Föräldrar och syskon	2,51	2,53	2,30	2,20
Andra släktingar	3,51	3,45	3,37	3,26
Personliga vänner	2,37	2,38	2,17	2,24
Arbetskamrater	3,53	3,54	3,52	3,58
Grannar	3,53	3,51	3,43	3,34

Faktoranalysen (bilagetabell G) ger här tre faktorer vilka tillsammans förklarar 70 % av den totala variansen. Efter rotation bildas en faktor kring kategorin den egna familjen tillsammans med föräldrar och syskon samt grannar. En andra faktor bildas kring andra släktingar, och även här finns föräldrar och syskon med. Den tredje faktorn bildas kring personliga vänner och arbetskamrater men också grannar hör hit.

Någon sammanslagning av kategorierna utifrån dessa resultat tror vi inte är särskilt meningsfull. Framst därför att föräldrar och syskon och grannar ryms i vardera två av de funna faktorerna men också därför att kategorin personliga vänner innehållsligt skiljer sig från arbetskamrater och grannar på ett mer komplext vis än denna analys kan hantera.

Kapitel 7

Tilltro till egen förmåga

Under denna rubrik behandlar vi följande frågor:

9. Hur bra tycker du att du klarar följande vardagssysslor i ditt eget hushåll? (fast)
28. Vet du vart du skall vända dig om du behöver....? (fast)
29. Hur bra tycker du att du klarar av följande saker som har med språk att göra? (fast)

Samtliga dessa frågor har alltså haft fasta svarsalternativ, och vi redovisar dem i den ordningsföljd de kommit i formuläret.

Vardagssysslor

Tabell 22 Den procentuella fördelningen av svaren beträffande olika vardagssysslor

	Mycket bra	Bra	Hjälpligt	Dåligt	Summa %
Städa	25	51	21	3	100
Laga mat	26	48	20	6	100
Sköta en bil	16	26	30	29	100
Sy och sticka	17	21	19	42	100
Snickra och måla	16	32	37	14	100
Vårda och laga kläder	13	35	33	19	100
Sköta blommor och trädgård	16	47	30	7	100
Laga enklare tekniska föremål	21	31	33	14	100

Det partiella bortfallet i denna fråga varierar mellan 0,5 och 1,1 % utom för sköta en bil där den stiger till 2,2 %, antagligen därför att inte alla ställs inför detta problem i sin vardag. Som var och en kan ana är könsskillnaderna i dessa svar synnerligen betydande, medan däremot socialgruppskillnaderna är mycket små och föga enhetliga.

Om man använder summan av dem som svarat Mycket bra och Bra som mått framträder könsskillnaderna på följande sätt.

Högre tilltro till egen förmåga hos	Mycket bra + Bra		
	Kvinnor	Män	Diff
kvinnor			
Vårda och laga kläder	81	15	66
Sy och sticka	70	5	65
Laga mat	91	56	35
Sköta blommor och trädgård	75	51	24
Städa	82	64	18
män			
Sköta en bil	12	69	-57
Laga enklare tekniska föremål	25	78	-53
Snickra och måla	27	71	-44

Män har mycket låg tilltro till sin egen förmåga i textila sammanhang och kvinnor i tekniska. Städning, trädgårdsskötsel och matlagning är mera av ett gemensamt kompetensområde, även om det också därvidlag är betydande skillnader.

Faktoranalysen (bilagetabell H) gav två faktorer, båda med egenvärden över 1,00. Tillsammans förklarade de hela 63 % av variansen. Den första faktorn hade höga laddningar i de fem aktiviteter som visade differenser till kvinnornas fördel. Den andra faktorn hade höga laddningar i de tre "manliga" aktiviteterna och dessutom måttliga negativa laddningar i de två textila sysslorna, där ju könsskillnaderna var mest markerade.

Överensstämmelsen mellan faktorernas innehåll och de genomsnittliga könsdifferensernas riktning gav i detta fall anledning att kontrollera att faktorerna inte bara var uttryck för könsdifferenser. Därför upprepades faktoranalysen med män och kvinnor var för sig och med snedvinklig rotering, dvs med möjlighet till korrelation mellan faktorerna. Båda faktorerna återkom med samma mönster som i den gemensamma analysen men med den förklarade variansen reducerad från 63 till 52 %. Korrelationen mellan faktorerna blev 0,31 för kvinnor och 0,28 för män. I fortsatta analyser är det meningsfullt att sammanfatta de olika delfrågorna till två skalor, en "kvinnlig" och en "manlig". I båda finns det betydande variation inom båda könen och därmed möjlighet att hitta män med större tilltro till sin förmåga i "kvinnliga" än i "manliga" vardagssysslor och omvänt.

Medborgerliga basfärdigheter

Nästa fråga belyser vad vi kallat medborgerliga basfärdigheter. Vad dessa mer specifikt är framgår av tabell 23. För varje problem har man fått ange om man vet vart man skall vända sig, om man kan ta reda på det eller om man inte ens vet detta.

Tabell 23 Den procentuella fördelningen av svaren på frågan
"Vet du vart du skall vända dig om du behöver...!"?

	Ja det vet jag	Nej men det kan jag ta reda på	Nej och det vet jag inte hur jag skall ta reda på	Summa %
Anmäla flyttning	96	4	-	100
Börja vuxenutbildning	71	28	0	100
Få ersättning vid arbetslöshet	81	19	0	100
Få hjälp med juridisk rådgivning	65	34	1	100
Söka bostadsbidrag	87	13	0	100
Söka ekonomiskt stöd under utbildning	51	47	2	100
Överklaga taxering till inkomstskatt	72	27	1	100
Söka vårdbidrag	45	54	2	100
Överklaga anmärkning för felparkering	46	51	2	100
Överklaga uppsägning av hyreskontrakt	38	59	3	100
Anmäla misstanke om fusk vid allmänt val	14	69	17	100
Klaga på en charterresa som inte motsvarade vad prospektet lovade	62	34	4	100

Det partiella svarsbortfallet låg här mellan 0,5 och 1,1 %. Det tredje, mest "hjälplösa" svarsalternativet drog mycket få svar utom när det gällde den mycket speciella och sällsynta företeelsen valfusk, som kom med därför att några sådana ärenden just var aktuella när enkäten formulerades. Sju av de tolv fallen har en klar ja-majoritet. I flertalet av de övriga delar man sig rätt jämnt mellan ja och det nej-svar som innebär att man ändå räknar med att kunna ta reda på informationen. Som helhet tyder svarsmonstret på att man besitter goda möjligheter att ta sig fram genom samhällets regelapparat. Man kan dock misstänka att bilden skulle ha blivit något mindre gynnsam om man kunnat komma åt bedömningen också hos dem som inte har svarat på enkäten överhuvud taget.

Svaren innehåller både köns- och socialgruppskillnader, och de avspeglas bäst i ja-frekvenserna.

	Ja-procent		
	Kvinnor	Män	Diff
Kvinnor högre			
Söka vårdbidrag	52	38	14
Börja vuxenutbildning	76	66	10
Söka ekonomiskt stöd under utbildning	54	48	6
Män högre			
Överklaga taxering till inkomstskatt	67	78	-11
Anmäla misstanke om fusk vid allmänt val	11	17	- 6

Kvinnornas högre frekvens i de frågor som har med utbildning att göra stämmer med det förhållandet att de oftare än männen angett planer på ytterligare utbildning och att de oftare deltar i studiecirklar.

	Ja-procent		
	A-D	E-F	Diff
Högre socialgrupper högre			
Klaga på en charterresa	65	60	5
Lägre socialgrupper högre			
Få ersättning vid arbetslöshet	77	85	- 8
Söka vårdbidrag	41	49	- 8
Söka bostadsbidrag	84	90	- 6

De som kommer från lägre social bakgrund anser sig veta mer om olika bidragsformer, medan de övriga upplever större kompetens inför en köp/säljsituation. Alla skillnader är dock av måttlig storlek. Det är troligt att de skulle framträda kraftigare i förhållande till de svarandes egen sociala status.

Också frågan rörande fackkunskaper i bekantskapskretsen (jfr kap 6) rymmer genom svarsalternativet "kan själv" både ett visst mått av tilltro till egen förmåga och - speciellt när det gäller delfrågan om inkomstdeklaration - en kvalitet av medborgerliga basfärdigheter. Som vi visade i kapitel 6 (tabell 19) är det endast 14 % som behöver anlita hjälp utanför bekantskapskretsen i den händelse de skulle få något problem i samband med inkomstdeklaration. Dock är det bara 39 % som angett att de kan själva, och speciellt få är det bland kvinnorna. Skillnaden mellan könen är hela 11 procentenheter.

Faktoranalysen (bilagetabell I) resulterade i sex faktorer, varav endast två hade egenvärden över 1,00 och sammanlagt svarade för 39 % av variansen. Sådantillvida är bilden alltså splittrad. Ett närmare studium av de oroterade faktorerna visar emellertid att de två första tillsammans, och roterade i sned vinkel mot varandra ger en intressant uppdelning av delfrågorna i två huvudgrupper.

Den ena innehåller (i ordning efter laddningarnas storlek):

- o Söka bostadsbidrag
- o Börja vuxenutbildning
- o Få ersättning vid arbetslöshet
- o Söka ekonomiskt bidrag under utbildning
- o Söka vårdbidrag

Samtliga dessa delkompetenser har att göra med stöd vid resurs-svaghet och de tillhör dem som kvinnor respektive lägre social-grupper oftare har sagt sig besitta.

Den andra gruppen innehåller:

- o Överklaga anmärkning för felparkering
- o Överklaga uppsägning av hyreskontrakt
- o Anmäla misstanke om fusk vid allmänt val
- o Klaga på en charterresa
- o Överklaga taxering till inkomstskatt

Dessa delkompetenser har snarare att göra med hävdandet av sina rättigheter utifrån en resursstark position. I den mån det finns gruppkillnader är det män och högre socialgrupper som ligger högst.

Två delkompetenser saknas i dessa grupper. Anmäla flyttning kan de flesta och denna variabel får därigenom så liten spridning att den får låga korrelationer i alla riktningar. Få hjälp med juridisk rådgivning ligger lika i förhållande till både faktorerna och närmast efter de här nämnda aspekterna. Sådan hjälp kan behöva anlitas utifrån både resurssvaga och resursstarka positioner. De båda faktorerna har också en positiv korrelation (0,38) mellan sig som tyder på att det också finns generella skillnader i tilltron till egen kompetens i olika medborgerliga situationer.

Språkliga färdigheter

Den tredje frågan i detta avsnitt gäller språkliga färdigheter och är rimligtvis den som har mest med genomgången utbildning att göra. I tabell 24 redovisas svarsfrekvenserna för olika delfärdigheter. Det partiella bortfallet varierar mellan 0,7 och 1,5 %.

Tabell 24 Den procentuella fördelningen av svaren beträffande språkliga färdigheter

	Mycket bra	Bra	Hjälpligt	Dåligt	Summa %
Svenska språket					
Förstå en skriftlig instruktion	37	52	10	1	100
Läsa ledaren i en tidning	32	54	12	1	100
Utarbeta en skriftlig instruktion	15	45	32	7	100
Skriva en personlig ansökan om en anställning	20	49	26	4	100
Ge en muntlig instruktion	22	55	19	4	100
Yttra sig i diskussion på ett föreningsmöte	11	28	34	27	100
Förstå en instruktion som du får lyssna till	22	64	13	1	100
Förstå ett meddelande från någon myndighet som du får höra i radion	23	60	16	2	100
Engelska språket					
Läsa en artikel på engelska i ett ämne som du är insatt i	14	34	35	17	100
Skriva brev på engelska till en vän	11	28	34	27	100
Tala engelska med en utländsk turist	12	33	40	14	100
Följa med i ett engelskt TV-program utan att läsa den svenska texten	10	32	38	19	100

Man tilltror sig större förmåga när det gäller att läsa och lyssna än att skriva. Påtagligt svårt tycker man det är att yttra sig offentligt. Färdigheterna i engelska bedöms i allmänhet ungefär ett skalsteg lägre än dem i svenska.

Någon av färdigheterna uppvisar tydliga könsskillnader i be-

	Mycket bra + Bra		
	Kvinnor	Män	Diff
Kvinnor högre			
Skriva brev på engelska till en vän	45	33	12
Skriva en personlig ansökan om en anställning	73	64	9
Män högre			
Yttra sig i diskussionen på ett föreningsmöte	45	58	-13
Ge en muntlig instruktion	74	82	- 8

Kvinnorna anser sig bättre kunna skriva i personliga sammanhang både på svenska och engelska, männen tilltror sig större förmåga att tala i förenings- och arbetssammanhang.

Det finns tydliga socialgruppskillnader för Mycket bra + Bra i praktiskt taget alla delfärdigheter. I svenska ligger de mellan 5 och 15 procentenheter, högst för skriftlig framställning, i engelska mellan 15 och 19 procentenheter. Bakom dessa differenser döljer sig säkerligen skillnader som har att göra med genomgången egen utbildning.

Faktoranalysen (bilagetabell J) gav två faktorer med egenvärden över 1,00 och ytterligare en över 0,75. Den första roterade faktorn ensam förklarar hela 52 % av variansen, och de två första tillsammans 65 %.

I detta fall är det tydligt att de olika faktorerna är korrelerade med varandra, och därför har de roterats med sneda vinklar. Den första faktorn har mycket höga laddningar i samtliga delfärdigheter i engelska. Den andra faktorn har sina högsta laddningar i de aspekter av svenska språket som gäller att förstå skriftlig och muntlig information. Den tredje faktorn avser förmåga att yttra sig muntligt. Skriftlig framställning återfinns med lägre laddningar både i andra och tredje faktorn, och intar sålunda en mellanställning mellan "förståelse"- och "yttrande"-faktorerna. De tre faktorerna är sinsemellan relativt högt korrelerade (0,45 - 0,58), vilket tyder på att också en generell tilltro till språkliga färdigheter kommit till uttryck i svaren. I fortsatta analyser, varav den i kapitel 8 utgör ett exempel, kan faktorerna begagnas som utgångspunkt för tre sammanfattande skalor.

Kapitel 8

Ett exempel på multivariat analys

I insamlingsrapporten gjordes multivariata analyser av bakgrundsvariabler som påverkat svarsbenägenheten (Christianson & Härnqvist, 1980, kap 5). Samma analysmetod skall i detta kapitel användas för att förklara variationerna i tilltro till egna färdigheter i engelska. Analyserna görs närmast som en illustration av de analysmöjligheter som materialet av femtondefödda erbjuder.

Som slutlig beroende variabel används summan av färdighetsskattningarna för de fyra delfärdigheterna i engelska (jfr kap 7).

Som förklarande variabler används ett urval av de bakgrundsvariabler som finns tillgängliga i det ursprungliga individualstatistikregistret jämte kompletterande registerdata. Närmare bestämt är det följande variabler som ingår i analysen:

- o Faderns socialgrupp
- o Intelligens vid 13 års ålder
- o Standardprov i engelska i åk 6
- o Utbildningsnivå i vuxen ålder
- o Frånvaro av inkomst (nollinkomst) enligt 1979 års taxering.

Den metod som skall begagnas för analysen är s k path-analys - en form av stegvis regressionsanalys, i vilken de förklarande variablerna införs i en tänkt kausal ordning (jfr t ex Kerlinger & Pedhazur, 1973; Kenny, 1979). I detta fall väljs en mycket enkel kausalmodell, nämligen den kronologiska ordning som finns i den nyss givna variabelförteckningen. Först införs socialgrupp och intelligens samtidigt i analysen, därefter i tur och ordning standardprovet i engelska, utbildningsnivå och nollinkomst - den sistnämnda som ett indirekt uttryck för förekomst av yrkesverksamhet eller ej.

Begåvningsstest och standardprov går in i analysen med sina fingraderade poängskalor. I övriga variabler har kategoriindelningen omvandlats till poängskalor på, i princip, ordinalskalennivå. Socialgrupperna F-A bildar sålunda skalan 0-5.

Senast registrerade utbildning skalan 1-8, med följande kategorier:

1. Särskola, specialundervisning
2. Folkskola, enhetsskola 9y
3. Yrkesskola
4. Realskola, flickskola, enhetsskola 9a och 9g
5. Fackskola
6. Gymnasium
7. Sjuksköterskeutbildning
8. Högskola

Analyserna görs på delmaterialet av femtondefödda. Två uteslutningar i jämförelse med de föregående kapitlen måste dock göras. De som saknar resultat på begåvnings-testet respektive standardprovet i engelska utesluts genomgående. För analyserna återstår därefter 1013 män och 1103 kvinnor.

I tabell 25 redovisas path-koefficienterna. För signifikans på 5 %-nivån krävs koefficienter på 0,06 och högre. Lägre koefficienter har i tabellen ersatts med punkter.

Tabell 25 Path-koefficienter på .06 och högre

Förklarande variabler	Beroende variabler			
	Standardprov engelska	Utbildning	Nollinkomst	Färdighet engelska
Män				
Socialgrupp	.06	.26	.	.08
Intelligens	.46	.32	.	.10
Stp engelska		.27	.	.18
Utbildning			.09	.37
Nollinkomst				.07
Multipel R	.48	.61	.08	.58
Kvinnor				
Socialgrupp	.11	.21	.	.09
Intelligens	.60	.17	.	.
Stp engelska		.37	.	.37
Utbildning			-.09	.23
Nollinkomst				.
Multipel R	.63	.58	.14	.54

Path-koefficienterna är standardiserade partiella regressionskoefficienter. Att de är standardiserade innebär att alla värden är uttryckta i förhållande till respektive variabels spridning (s). Att de är partiella innebär att inflytandet av övriga variabler i tur och ordning hållits konstant genom de statistiska beräkningarna. Path-koefficienterna anger sålunda hur stor ökningen (uttryckt i andel av variabelns spridning) blir i en efterföljande variabel, när värdet i en föregående variabel stiger med en spridningsenhet och övriga föregående variabler hållits konstanta.

Resultaten i tabellen skall alltså utläsas på följande sätt. För en spridningsenhets ökning på den rangordnade socialgruppskalan ökas standardprovsresultatet för män med 0,06 spridningsenhet i standardprovet, när den samtidigt introducerade variabeln intelligens hålls konstant. På motsvarande sätt ökas standardprovsresultatet 0,46 spridningsenhet för en spridningsenhets uppgång i intelligens, när socialgrupp hålls konstant. Begåvningsstestet har alltså betydligt starkare samband med standardprovsresultat i engelska än vad socialgrupp har, när den andra variabelns inflytande partialiserats ut. På motsvarande sätt kan utbildningsnivå i nästa steg av modellen förutsägas av socialgrupp, intelligens och standardprovspoäng, och därvidlag är de tre variablerna ungefär jämspelta.

För kvinnor är resultaten likartade, dock med en relativt större vikt för intelligens i förhållande till standardprov och för standardprov i förhållande till utbildning. För båda könen har nollinkomsten ganska lite att göra med övriga variabler.

Den slutliga beroende variabeln, skattad färdighet i engelska, förutsägs ungefär lika väl hos båda könen, men utbildningsnivån betyder relativt sett mera hos männen och standardprovsresultaten mer hos kvinnorna. Multipelkorrelationerna 0,58 respektive 0,54 betyder att 34 respektive 29 % av variansen i skattningarna kan förutsägas med hjälp av de här valda bakgrundsvariablerna.

Path-modellerna visas i figurerna 1 och 2, där pilar markerar de samband som har en partiell regressionskoefficient på 0,06

eller högre. I diagrammen har de pilar som motsvarar oförklarad varians i respektive variabler uteslutits (s 52).

En path-koefficient kan beskrivas som den del av den totala korrelationen mellan en viss förklarande variabel och den beroende variabeln som inte kan återföras på tidigare i modellen ingående förklarande variabler - variabelns direkta (eller unika) effekt. Återstoden av den totala korrelationen kan i sin tur uppdelas i två delar: (1) det samband som beror på variabler som ligger före en viss variabel i modellen och (2) det samband som beror på variabler som ligger på vägen mellan ifrågavarande variabel och den beroende variabeln. Inom kausalmodellens ram kan (1) betecknas som en skenbar effekt (spurious effect) och (2) som en indirekt effekt av variabeln i fråga. Denna uppdelning av totala korrelationen blir förhoppningsvis tydligare genom kommentaren till tabell 26.

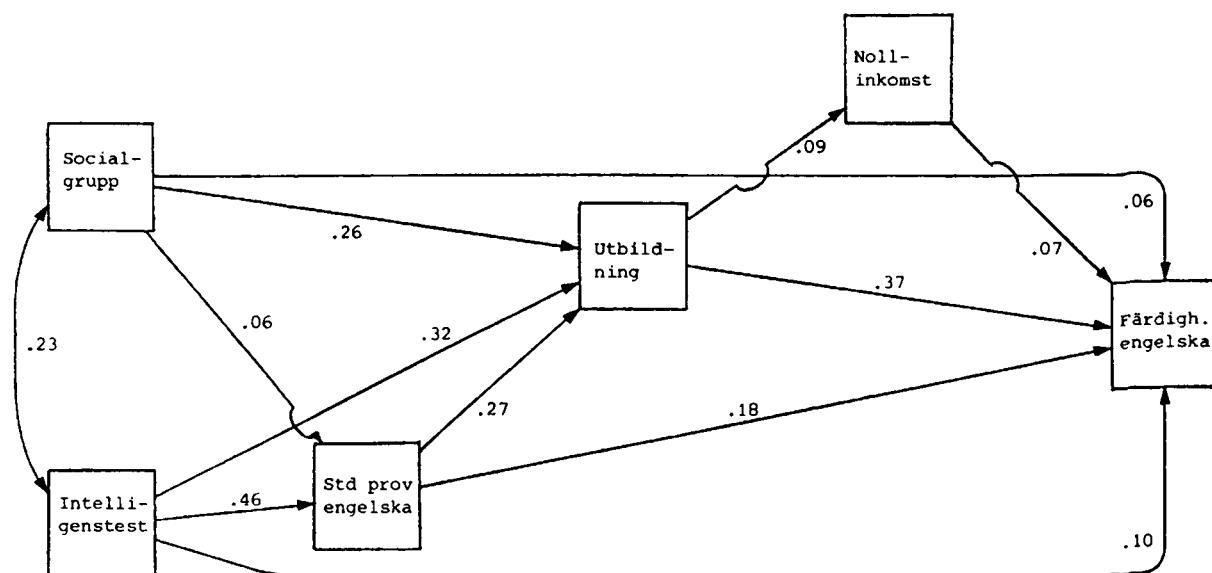
Tabell 26 Uppdelning av olika bakgrundsvariablers samband med tilltro till färdigheter i engelska

	Skenbar effekt	Direkt effekt	Indirekt effekt	Summa effekter	Faktisk korrelation
Män					
Socialgrupp	-	.082	.193	.275	.276
Intelligens	.019	.104	.272	.395	.395
Stp engelska	.064	.177	.171	.412	.412
Utbildning	.164	.369	.005	.538	.539
Nollinkomst	.034	.065	-	.099	.099
Kvinnor					
Socialgrupp	-	.094	.158	.252	.252
Intelligens	.021	-.039	.332	.314	.314
Stp engelska	-.001	.369	.120	.488	.488
Utbildning	.208	.229	(0)	.437	.438
Nollinkomst	-.071	(0)	-	-.071	-.098

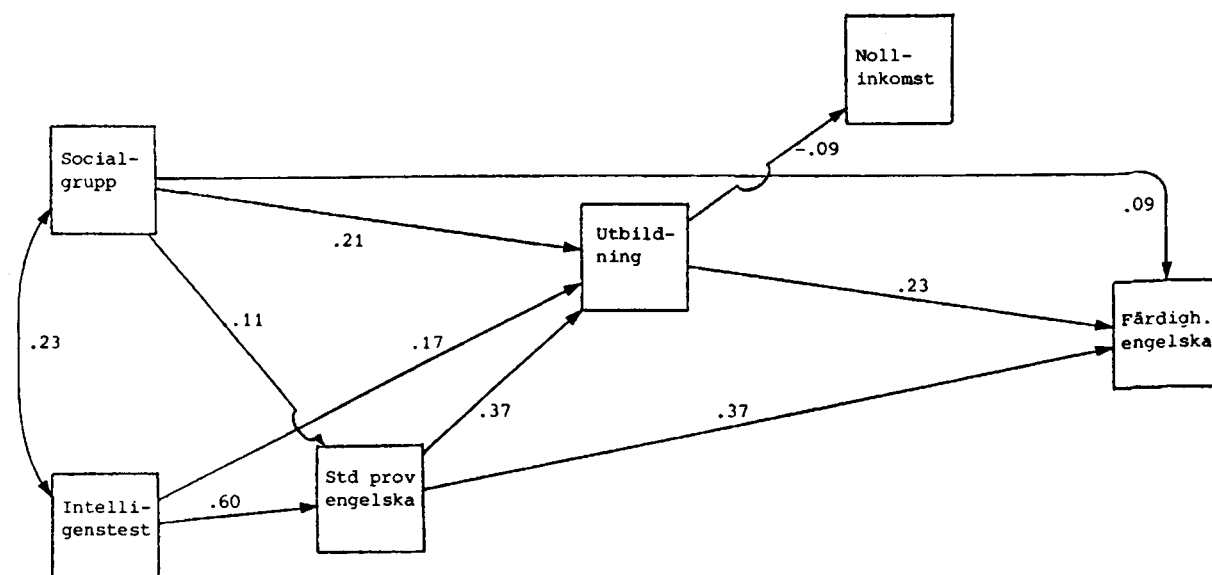
Den totala korrelationen för män mellan socialgrupp och skattad färdighet i engelska är 0.276. Denna korrelation kan uppdelas i en direkt effekt (0,082) och en indirekt effekt (0.193). Eftersom socialgrupp ligger först i modellen kan det däremot inte bli tal om någon skenbar effekt av socialgrupp. Den direkta effekten kan beskrivas sålunda: Under i övrigt lika omständigheter finns det en tendens till att män ur högre social-

grupper skattar sin färdighet högre än män ur lägre socialgrupper. Den indirekta effekten blir i sin tur sålunda: Män ur högre socialgrupper tenderar att ha något högre testsumma, standardprovsresultat och utbildning - variabler som gynnsamt påverkar färdighetsskattningen. Via dem har socialgrupp också indirekt en positiv effekt på den skattade färdigheten i engelska.

Om vi nu återvänder till figurerna så finner vi att utbildningsnivå för männen intar en central roll i förhållande till deras tilltro till sin engelskfärdighet. För kvinnorna ligger den kritiska punkten ett steg längre bakåt i modellen - vid deras standardprovsresultat i årskurs 6, som har stor betydelse såväl för deras framtida utbildning som för deras tilltro till sin språkliga färdighet i vuxen ålder. I den fortsatta bearbetningen av undersökningen hoppas vi kunna nyansera denna bild genom att införa ytterligare förklarande variabler - och när det gäller färdigheter i svenska - kanske också direkta mått på vissa aspekter av språkbehandling.

Figur 1 Path-modell för förklaring av tilltro till färdigheter i engelska. Män

Figur 2 Path-modell för förklaring av tilltro till färdigheter i engelska. Kvinnor

Kapitel 9

Avslutande kommentarer

Den översikt över enkätsvaren som ges i denna rapport är begränsad såtillvida som den omfattar de fasta men ej de öppna frågorna. Detta drabbar olika variabelgrupper på skilda sätt. Mest berör den utbildning och yrke som hör till de mest centrala variablerna i undersökningen och där informationens utförlighet och nyansering krävt öppna frågor. Minst drabbas de allmänt sociologiskt betonade beskrivningarna av deltagarnas nuvarande situation, som huvudsakligen belysts med hjälp av fasta svarsalternativ. Detta bör observeras när man av rapporten försöker bilda sig en uppfattning om vad enkäten ger för analysmöjligheter. Inte heller finns i denna rapport någon analys av de öppna svarens språkliga och begreppsliga nivå, som är avsedd som komplement till de subjektiva bedömningarna av deltagarnas tilltro till sina egna färdigheter.

Det stickprov av femtondefödda som utnyttjats i denna rapport medtogs vid datainsamlingen av två skäl: det skulle som här ge en allmän överblick över situationen i hela årskullen och det skulle ge möjlighet att bilda kontrollgrupper av olika slag i förhållande till de båda andra delmaterialen i undersökningen, nämligen högskolestuderande respektive personer ur lägre socialgrupper som stannat på olika nivåer inom utbildningssystemet. I vår rapport om enkätinsamlingen (Christianson & Härnqvist, 1980) kunde vi utnyttja materialet också för detaljerade studier av bortfallets sammansättning i förhållande till olika bakgrundsvariabler. I denna studie över svarsfrekvenser på frågor med fasta svarsalternativ har vi behållit ett par genomgående indelningar efter kön och social hembakgrund och därigenom fått antydningar om vilka analysvariabler som i fortsättningen kan visa sig användbara för att förklara variationerna i svaren.

Vi tycker oss kunna konstatera att enkäten fungerat väl i "teknisk" mening. Det partiella bortfallet är måttligt eller obetydligt även på de öppna frågorna och de erbjudna skalornas steg har blivit utnyttjade på avsett sätt. I våra bearbetningar tycker vi oss också ha sett att frågorna uppfattats på ett likartat sätt av flertalet svarande.

Trots analysens översiktliga karaktär har resultaten givit en intressant och tämligen nyanserad inblick i den studerade gruppens nuvarande situation i en rad hänseenden: sysselsättning och arbetsförhållanden, fritidssysselsättningar, socialt kontaktnät och tilltro till egen förmåga i några avseenden. Med tanke på den åldersgrupp resultaten avser - 1968 års unga män och kvinnor! - har vi ibland funnit vissa förfärande överensstämmelser med konventionella mönster, i andra fall mer löftesrika avvikelser.

De resultat som föreligger kan i vissa fall jämföras med utfallet av andra undersökningar, särskilt kanske SCB:s undersökningar om levnadsförhållanden i samhället (ULF). Resultaten väcker också frågor vilka kräver betydligt djupare analys än den vi genomfört här - frågor som i stor utsträckning kan besvaras utifrån det rika datamaterial projekten förfogar över. En del av dessa frågor står i centrum för projektens syfte, men också andra kan göras till föremål för specialstudier inom projektens ram.

En speciell frågeställning av bearbetningsteknisk natur har undersökts för praktiskt taget samtliga frågekomplex, nämligen om informationen om individerna kan sammanfattas till ett mindre antal variabler än som motsvarar antalet delfrågor. Detta har gjorts genom faktoranalyser, vilkas resultat är intressanta i sig men här kommenterats uteslutande utifrån teknisk synpunkt. Inställning till skolan, inflytande i arbetet och tilltro till egen förmåga i fråga om vardagssysslor, medborgerliga basfärdigheter och språkliga färdigheter är exempel på frågekomplex som kan sammanfattas genom några få bredare variabler. Fritidssysselsättningar och inställningen till olika skolämnens betydelse ligger längst åt andra hållet, där man torde få behandla varje delfråga för sig.

Rapporten avslutas med ett exempel på kausalanalys av tilltron till egna språkliga färdigheter i engelska, där man kan se hur några olika bakgrundsvariabler kan "förklara" denna bedömning. Sådana analyser, som i föregående rapport också gjorts i förhållande till svarsbortfallet, kan utföras i det representativa material som de femtondefödda utgör och därvid ge ett komplement till de analyser som planerats för de båda övriga delmaterialen.

Referenser

- Arbetskraftsundersökningen (AKU) Första kvartalet 1980.
Råtabeller. Statistiska Centralbyrån (SCB). Utredningsinstitutet, 1980
- Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS) Nordisk yrkesklassificering - systematisk förteckning över yrkesområden, yrkesgrupper, yrkesfamiljer och individualyrken med kodnummer och definitioner. AMS 131, 1978
- Christianson, U. & Härnqvist, K. LING-projektens enkät 1980. Genomförande och bortfallsanalyser. LING 1. Pedagogiska institutionen, Göteborgs universitet, 1980:12
- Härnqvist, K. Enduring effects of schooling - a neglected area in educational research. Educational Researcher, 6, 1977, no 10, 5-11
- Kenny, D.A. Correlation and causality. New York: Wiley, 1979
- Kerlinger, F.N. & Pedhazur, E.J. Multiple regression in behavioral research. New York: Holt, Rinehart & Winston, 1973
- Reuterberg, S-E. & Svensson, A. Statliga studiemedel - utnyttjande och effekter. Pedagogiska institutionen, Göteborgs universitet, 1981:03

Bilagetabell A Roterade faktorer i fråga 19: Inställning
till skolarbetet (varimax)^{x)}

	1	2
Vad tyckte du om att gå i skolan?	.84	.
Vad tyckte du om lärarna?	.74	.30
Vad tyckte lärarna om dig?	.77	.25
Hur gick det för dig att få kamrater?	.	.96
Hur klarade du av skolarbetet?	.79	.

Anm Laddningar under 0,25 ersatta med punkt.

x)

Om inte annat anges har faktoranalyserna utförts med principal-komponentmetoden och roterats enligt varimaxprincipen. Gränsen för extraktion av faktorer har satts så lågt som egenvärdet 0,75 mot vanligen 1,00, vilket i somliga fall resulterat i ett alltför stort antal faktorer i förhållande till antalet variabler - något som beaktas vid tolkningen.

Bilagetabell B Roterade faktorer i fråga 27: Skolämnenas betydelse (varimax)

	1	2	3	4	5	6	7	8
Svenska82
Engelska43	.68	.	.	.
Andra språk88	.	.	.
Religionskunskap	.	.	.79
Historia	.	.	.6341	.
Samhällskunskap91	.
Geografi	.	.	.28	.	.	.81	.	.
Matematik	.40	.	.	.62
Fysik	.92
Kemi	.92
Biologi	.6526	.	.
Hemkunskap92
Teckning	.	.84
Slöjd	.	.7433
Musik	.	.79
Gymnastik	.	.37	-.33	-	-	.63	.	.

Bilagetabell C Roterade faktorer i fråga 6: Egenskaper hos arbetet (varimax)

	1	2	3	4	5
Arbetsuppgifterna är för det mesta desamma	.78
Arbetsuppgifterna är klart angivna	.71
Man bestämmer själv hur arbetsuppgifterna skall utföras	-.29	.	.	.84	.
Man utför arbetsuppgifterna tillsammans med andra	.	.	.78	-.33	.
Arbetet ger en nya kunskaper	-.59	.41	.	.	.
Arbetet kräver att man utnyttjar sin fysiska styrka och rörlighet	.30	.	.72	.37	.
Man slipper tänka på arbetsuppgifterna på sin lediga tid	.62
Man slipper oroa sig för att bli utan arbete97
Arbetet ger möjlighet till anställning med mer inflytande	.	.91	.	.	.
Arbetet ger möjlighet till anställning med högre inkomst	.	.92	.	.	.

Bilagetabell D Roterade faktorer i fråga 7: Önskade egenskaper hos arbetet (varimax)

	1	2	3	4	5	6	7
Arbetsuppgifterna är för det mesta desamma	.	.78
Arbetsuppgifterna är klart angivna	.	.84
Man bestämmer själv hur arbetsuppgifterna skall utföras98	.
Man utför arbetsuppgifterna tillsammans med andra91	.	.	.
Arbetet ger en nya kunskaper91
Arbetet kräver att man utnyttjar sin fysiska styrka och rörlighet98	.	.
Man slipper tänka på arbetsuppgifterna på sin lediga tid	.	.28	.72	-.30	.	.	.
Man slipper oroa sig för att bli utan arbete	.	.	.82	.26	.	.	.
Arbetet ger möjlighet till anställning med mer inflytande	.90
Arbetet ger möjlighet till anställning med högre inkomst	.91

Bilagetabell E Roterade faktorer i fråga 8: Inflytande i arbetet (varimax)

	1	2	3
Val av arbetsuppgifter	.81	.	.
Planeringen av ditt arbete	.82	.	.
Ditt eget arbetstempo	.67	.32	.
Förläggningen av din arbetstid	.32	.74	.
Förläggningen av dina raster	.25	.79	.
Förläggningen av din semester	.	.75	.
Val av arbetskamrater	.	.26	.70
Tillsättandet av din närmaste chef	.	.	.87

Bilagetabell F Roterande faktorer i fråga 14: Fritidssysselsättningar (varimax)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Läser dagstidningar92	.	.
Läser veckotidningar92
Lyssnar på radio	.	.7628	.	.	.
Lyssnar på skivor/band	.	.80
Tittar på TV92	.	.	.
Sysslar med hem och hushåll	.	.	.	-.69	.	.	.34	.	-.26	.	.
Idrottar, motionerar etc92
Förbereder mitt arbete	.	.	.85
Sysslar med hus och tomt99
Går i studiecirkel97	.
Läser skönlitteratur82
Läser facklitteratur	.	.	.70	.	.40
Går på teater	.76
Går på bio	.39	.	.	.69	.25
Går på konsert	.79
Går på idrottsevenemang42	-.29	.54

Bilagetabell G Roterade faktorer i fråga 11: Umgänge på ledig tid (varimax)

	1	2	3
Medlemmar i den egna familjen	.	.	.90
Föräldrar och syskon	.	.67	.52
Andra släktingar	.	.88	.
Personliga vänner	.63	.36	.
Arbetskamrater	.80	.	.
Grannar	.63	.	.51

Bilagetabell H1 Roterade faktorer i fråga 9: Vardagssysslor
(varimax)

	1	2
Städa	.69	.
Laga mat	.69	.
Sköta en bil	.	.84
Sy och sticka	.72	-.37
Snickra och måla	.	.84
Vårda och laga kläder	.81	-.28
Sköta blommor och trädgård	.69	.
Laga enklare tekniska föremål	.	.87

Bilagetabell H2 Roterade faktorer i fråga 9: Vardagssysslor
(direct quartimin, könen var för sig)

	Kvinnor		Män	
	1	2	1	2
Städa	.79	.	.66	.
Laga mat	.71	.	.66	.
Sköta en bil	.	.68	.	.81
Sy och sticka	.48	.	.66	.
Snickra och måla	.	.77	.	.76
Vårda och laga kläder	.74	.	.78	.
Sköta blommor och trädgård	.60	.	.43	.27
Laga enklare tekniska föremål	.	.82	.	.85

r = .31 r = .28

Bilagetabell I1 Roterade faktorer i fråga 28: Medborgerliga basfärdigheter (varimax)

	1	2	3	4	5	6
Anmäla flyttning97
Börja vuxenutbildning	.	.85
Få ersättning vid arbetslöshet	.	.	.67	.30	.	.
Få hjälp med juridisk rådgivning62	.	.
Söka bostadsbidrag	.	.	.83	.	.	.
Söka ekonomiskt stöd under utbildning	.	.74
Överklaga taxering till inkomstskatt	.26	.	.	.81	.	.
Söka vårdbidrag	.46	.29	.40	.	.	.
Överklaga anmärkning för felparkering	.77
Överklaga uppsägning av hyreskontrakt	.74
Anmäla misstanke om fusk vid allmänt val	.4462	.
Klaga på en charterresa som inte motsvarade vad prospektet lovade84	.

Bilagetabell I2 Roterade faktorer i fråga 28: Medborgerliga basfärdigheter (direct quartimin, 2 faktorer)

	1	2
Anmäla flyttning	.	.30
Börja vuxenutbildning	.	.66
Få ersättning vid arbetslöshet	.	.66
Få hjälp med juridisk rådgivning	.35	.37
Söka bostadsbidrag	.	.70
Söka ekonomiskt stöd under utbildning	.	.55
Överklaga taxering till inkomstskatt	.58	.
Söka vårdbidrag	.27	.48
Överklaga anmärkning för felparkering	.72	.
Överklaga uppsägning av hyreskontrakt	.68	.
Anmäla misstanke om fusk vid allmänt val	.66	.
Klaga på charterresa som inte motsvarande vad prospektet lovade	.60	.

r = .38

Bilagetabell J1 Roterade faktorer i fråga 29: Språkfärdigheter
(varimax)

	1	2	3
Svenska språket			
Förstå en skriftlig instruktion	.29	.77	.
Läsa ledaren i en tidning	.25	.76	.
Utarbeta en skriftlig instruktion	.34	.50	.50
Skriva en personlig ansökan om en anställning	.32	.45	.48
Ge en muntlig instruktion	.	.27	.80
Yttra sig i diskussionen på ett föreningsmöte	.	.	.82
Förstå en instruktion som du får lyssna till	.	.61	.46
Förstå ett meddelande från någon myndighet som du får höra i radion	.	.77	.
Engelska språket			
Läsa en artikel på engelska i ett ämne som du är insatt i	.85	.27	.
Skriva brev på engelska till en vän	.88	.	.
Tala engelska med en utländsk turist	.86	.	.
Följa med i ett engelskt TV-program utan att läsa den svenska texten	.85	.	.

Bilagetabell J2 Roterade faktorer i fråga 29: Språkfärdigheter
(direct quartimin)

	1	2	3
Svenska språket			
Förstå en skriftlig instruktion	.	.82	.
Läsa ledaren i en tidning	.	.82	.
Utarbeta en skriftlig instruktion	.	.38	.38
Skriva en personlig ansökan om en anställning	.	.32	.38
Ge en muntlig instruktion	.	.	.84
Yttra sig i diskussionen på ett föreningsmöte	.	.	.89
Förstå en instruktion som du får lyssna till	.	.56	.33
Förstå ett meddelande från någon myndighet som du får höra i radion	.	.85	.
Engelska språket			
Läsa en artikel på engelska i ett ämne som du är insatt i	.89	.	.
Skriva brev på engelska till en vän	.94	.	.
Tala engelska med en utländsk turist	.91	.	.
Följa med i ett engelskt TV-program utan att läsa den svenska texten	.90	.	.

$r_{12}=.53$ $r_{23}=.58$

$r_{13}=.45$

